

Başlangıçtan Günümüze Arap Edebiyatında Kullanılan Nazım Türleri

Poem Types Used in Arabic Literature from the Beginning to the Present

Mahmut ÜSTÜN¹

¹Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Kars, Türkiye

ORCID: M.Ü. 0000-0002-4902-1051

Sorumlu yazar/Corresponding author:

Mahmut ÜSTÜN (Arş. Gör. Dr.),
Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Arap Dili ve Belagatı Anabilim Dalı, Kars, Türkiye
E-posta: mhmtstn@hotmail.com

Başvuru/Submitted: 14.01.2022

Revizyon Talebi/Revision Requested:
27.01.2022

Son Revizyon/Last Revision Received:
28.01.2022

Kabul/Accepted: 01.02.2022

Atıf/Citation: Ustun, Mahmut. "Başlangıçtan Günümüze Arap Edebiyatında Kullanılan Nazım Türleri." *Şarkiyat Mecmuası - Journal of Oriental Studies* 40 (2022), 117-144.
<https://doi.org/10.26650/jos.1057717>

ÖZ

Arap edebiyatı denilince akla ilk gelen tür hiç şüphesiz şiirdir. Henüz Cähiliye döneminde tekâmülünü tamamlamış olan şiir, toplumun değerlerine bağlı kalmasını sağlayan bir araç olmuştur. Araplar, şiir sayesinde şan ve şereflerini korumuş, önceki dönemlerde savaşlarda elde etmiş oldukları başarıları kayıt altına almış, örf ve adetlerini muhafaza etmişlerdir. Özellikle önceki dönemlerde şiirin basın-yayın organı görevini görmesi ya da başka bir ifade ile en güçlü propaganda aracı olarak kullanılması, şiirin Arap toplumunda ne derece önemli olduğunun en basit kanıtıdır. Şiirin övünç kaynağı olarak görülmesi, dönemin yöneticilerinin şiire olan teşviki, edebiyat meclisleri ve çeşitli müsabakalar ise şiirin bütün dönemlerde zirvede kalmasını sağlamıştır. Şiirler, genel manada hammaddesini toplumdan aldıkları için zaman zaman farklı türlere ve şekillere bürünmüştür. Arap şiiri de bu durumdan nasibini almıştır. Toplumun gereksinimleri ve çeşitli bölgelerde farklı milletlerle kurulan ilişkiler, Cähiliye döneminde *er-Recez* ve *el-Kasîd* ile başladığı var sayılan Arap şiirinde, çeşitli vezin ve kafiyelerin kullanıldığı *el-Urcûze*, *el-Kasîde*, *er-Remel*, *es-Silsile*, *ed-Dûbeyt*, *el-Kûmâ*, *el-Kâne* ve *Kâne*, *el-Mevâliyâ*, *el-Muvaşşah*, *ez-Zecel*, *eş-Şî'ru'l-Hurr* ve *Kasidetu'n-Nesr* gibi farklı nazım şekillerinin doğmasına sebep olmuştur. Bu çalışmada geçmişten günümüze Arap edebiyatında kullanılan nazım türlerinin ilk kez nerede ve ne zaman ortaya çıktığı, ilk örneklerinin kimler tarafından hangi bahir ve kafiye düzeni ile nazmedildiği gibi çeşitli bilgiler verilmiş ve her türden en az bir örnek gösterilerek bu türlerin tanıtılması hedeflenmiştir.

Anahtar kelimeler: Arap Edebiyatı, Nazım Türleri, Kasîde, Muvaşşah, Kasidetu'n-Nesr

ABSTRACT

When considering Arabic literature, the first genre that undoubtedly comes to mind is poetry. In the age of Jahiliyyah, poetry has yet to complete its evolution but has become a tool that enables Arabic society to adhere to its values. Thanks to poetry, Arabians have recorded the successes they have achieved in wars in previous periods and preserved their customs, glory, and traditions. The fact

that poetry has served as a media organ and that it has been used as the strongest tool of propaganda is the simplest proof of how important poetry is in Arabic society, especially in previous periods. Championing poetry as a source of pride, the encouragement of past period's rulers, literary assemblies, and various competitions have ensured that poetry remains in high regard throughout all periods. Poems have transfigured from different types and shapes over time, as they have garnered raw material from general society. Arabic poetry has followed this same course. The needs of society and the relationships established with different nations in various regions have led to the emergence of different verse forms, such as *al-Urjûza*, *el-Qaside*, *ar-Ramal*, *al-Silsile*, *al-Dûbeyt*, *al-Kûmâ*, *al-Kâne and Kâne*, *el-Mavâliyâ*, *al-Muwashshah*, *az-Zajal*, *eş-Şi'ru'l-Hurr* and *Kasidetu'n-Nesr*, where various meters and rhymes are used. Arabic poetry is assumed to have commenced with *ar-Rajaz* and *al-Qasid* in the age of Jahiliyyah. In this study, various research has been sourced as to where and when the verse types used in Arabic literature from the past to present emerged for the first time, by whom the first examples were written, and in which meter and what rhyme scheme. This study aims to introduce these genres by presenting at least one example of each type of form.

Keywords: Arabic literature, Poetry types, Qaside, Muwashshah, Kasidetu'n-nesr

EXTENDED ABSTRACT

Poetry, which has yet to complete its evolution in the age of Jahiliyya, has become a tool that enables Arabic society to adhere to its values. Through poetry, Arabians' have preserved their glory, saved the heads they obtained in the past from being lost, and preserved their various knowledge, customs, and traditions. Poetry is seen as a source of pride and has been encouraged by each period's poetry administrators, literary assemblies, and various competitions to ensure that poetry remain in high regard in all periods. Poems have morphed into different types and shapes over time, as they have gathered raw material from society. Poetry has a great place and importance in Arabic literature. The poems, which provide various information about the period in which they were prosecuted, have been shaped according to the society from which they came.

Arabic literature is generally discussed under five headings. The first is the Jahiliyya period which covers the period until the appearance of the Prophet (610). In this period, the first foundations of poetry, such as *ramal*, *rajaz*, and *qasid*, were established, and Arabic literature's unique odes, such as *mu'allakas*, were written. *Remels* are poems that are beautiful in terms of meaning but are mismatched couplets in terms of meter. They are not a type of genre but are faulty poems. *Rajazs* are poems that the Arabic people of Jahiliyya sang while performing quotidian tasks in bazaars or to compel a camel to action and direct its movements. The first examples of *rajazs* were criticized and not considered high art. In the following periods, they gradually evolved and were written in a long form, like odes, and began to be known as *urjûza*. *Qasids* are the product of labor verses or poems composed of two lines each, the last lines of which rhyme. An ode is defined as a type of poetry that contains more than fifteen couplets, which the poet revises and corrects after speaking aloud and with a certain emphasis.

The second period is the Islamic period, which covers the time from 610 until the collapse

of the Umayyad state in 750. The Islamic period is divided into two periods: the Sadru'l-Islam (610–661) and the Umayyad (661–750). There were no newly invented poetry genres during this period.

The third period is the Abbasid period, which lasted from 750 to 1258. During this period, many political and social changes and developments occurred, and this is reflected in literary activities. Caliphs, state dignitaries, and literary assemblies encouraged poetry as a means of gain. Freedom of speech and thought enabled poetry to attain a different identity and experience its peak. Arabic peoples cohabitated with others of different nationalities more than they had ever before and marriages with non-Arabic peoples occurred. Coexistence between Arabs, Persians, Turks, Greeks, Negroes, and other minorities sometimes symbolized unity and sometimes brought differences. Although most of the non-Arabic nationals chose to become Islamized, they did not easily abandon their native cultures. These cultural differences also showed themselves acutely in the field of poetry. New verse types, such as al-Silsile, al-Dûbeyt, al-Kûmâ, al-Kâne and Kâne, and el-Mavâliyâ, were created. Al-Silsila is a rare type of poetry and was invented by the Baghdadians during the Abbasid period, but there is no information regarding when it was first pronounced. Sources show that poems versed in the al-Silsila style were written especially to express sad feelings. Al-Dûbeyt is a type of poetry consisting of two couplets or four lines. The first examples were created by Persians and this genre passed from Persian literature to Arabic literature. The feature that distinguishes this genre from other genres is not the subject, but the form which is based on a double rhyme scheme. Al-Kûmâ are poems were invented by Baghdadians and were written to raise the population to sahur during the month of Ramadan. In this genre, grammatical rules are not adhered to; it is mostly written in the local language and it is quite common. Al-Kâne and Kâne are also a new type of verse invented by the people of Baghdad. Although the exact date is unknown, it is rumored that in earlier periods, the words “al-Kâne and Kâne,” which mean “was and once upon a time,” were used in this genre, whose purpose was to tell stories and relay superstitions, hence the name.

The fourth period is the ‘Asru’d-Duveli’l-Mutetabi’a, called the Decline period (el-‘Asru’l-Inhitât), which according to some sources, spans the years of 1258–1798. Although no new of verse forms were introduced in the Inhitat period, it is one of the richest periods of poetry in terms of subject matter.

The fifth period is the modern period, which began with Napoleon’s French campaign in Egypt (1798), and has been accepted as the beginning of modernization in the Arab world and includes the present day. Modern schools were established in Arabic countries, educators from European countries were introduced to the Arabic world, and scholarship students from Arabic countries were sent to study in Europe. This scholastic, exchange relationship between Eastern and Western nations led to the emergence of different types of poetry, such as al-Şi’ru’l-Hurr and Qasîdetu’n-Nesr (prose poetry) in the modern era. Al-Şi’ru’l-Hurr is a type of poetry in which single line lengths are not fixed, and the number of tef’île can change from line to

line, depending on which arûd string is being versed. Kasîdetu'n-nesr is a verse style whose intention is poetic but is written in prose where meter is not required.

When Arabic literature periods are examined, it is evident that Andalusia is not included in any period. However, Andalusia's location, natural beauty, and service as a host to many nations, enabled the invention of new verse genres in Andalusian poetry, such as al-Muwashshah and az-Zajal. Muwashshah can be defined as, "... new special type of poetry in which the nature and social structure of Andalusia is led by the nature and social structure of Andalusia, some of them are versed according to arûd meters, while some of them do not comply with arûd meters." Zajal is a type of poetry that was first versed in the local language in Andalusia, is reminiscent of Muwashshah in its rhyme and verse style, and borrows most of its words from local dialects and Barbarî language.

Rajaz- and qasîd-type poems, which can be considered as two of several nuclei of Arabic poetry, developed in parallel with society and over time became known as urjûza and qasîde, respectively; they have preserved their validity from the first periods until today. These verse types, which were written with different meters, such as al-Silsile, ad-Dûbeyt, al-Kûmâ, al-Kâne and Kâne, which were invented during the Abbasid period, have remained as types of poetry specific to certain periods, even though they found representatives in the later periods. However, the al-Mavâliyâ genre, which was written with a basît meter, has managed to remain to this day as a song genre, even though it has undergone partial changes. This success may be due to the spring used in this type of poetry and the themes in which mostly stunned emotions are divulged. It can be said that al-Muwashshah- and az-Zajal-type poems ruled like the Muslims who remained in the Iberian peninsula during the Islamic rule (in other words, in Andalusia), and then became a source of inspiration for different nations and assimilated over time but remained, like a memory. Nothing about the permanence or continuity of the genres al-Şi'ru'l-Hurr and Qasîdetu'n-Nesr, which are the products of the modern period, can be declared. However, it is a fact that should be established that both types of poetry experienced their peak before the 2000s. When we look at the different verse forms used in Arabic literature from the age of Jahiliyya to the modern period, it would not be wrong to say that urjûze and qasîde form the backbone of Arabic poetry, while other genres remain specific to a certain period or community. Although there are a few exceptions, there are many similarities in terms of theme and form across all genres. The best method to be employed when distinguishing these poetic types from each other is to regard the meter and rhyme form used in the poems.

Giriş

İçerisinde Câhiliye döneminden Modern döneme birçok şiir ve nesir örneğini barındıran Arap edebiyatı, genel olarak beş ana başlık altında ele alınmaktadır. Bunlardan birincisi, Hz. Peygamber'in zuhuru (610) kadar olan süreyi kapsayan Câhiliye dönemidir ('Asru'l-Câhiliyye). Bu dönemde hem *remel*, *recez* ve *kasid* gibi şiirin ilk nüveleri verilmiş hem de *mu'allakalar* gibi Arap edebiyatının eşsiz *kasîdeleri* nazmedilmiştir.¹ Câhiliye dönemi şiirinin özellikleri ise gerçekçilik, basitlik, uzunluk, istidrâd (bir konudan başka konuya geçme), vicdânî eğilim (şairin hemen hemen bütün şiir türlerini duyguları ile süslemesi), hayal gücündeki genişlik, fasih kelimelerin seçimi ve gramer kurallarına uygunluk şeklinde sıralanabilir.²

İkincisi, Emevîler devletinin yıkılışına yani 750 yılına kadar olan süreyi kapsayan İslâmî dönemdir (el-'Asru'l-İslâmî). İslâmî dönem, kendi içerisinde Sadru'l-İslâm (610-661) ve Emevîler dönemi (661-750) olmak üzere iki kısma ayrılır.³ Sadru'l-İslâm döneminde yaşayan şairlerin çoğu Câhiliye dönemini de gördükleri için bu dönemde nazmedilen şiirlerin üslup bakımından Câhiliye dönemi şiirine oldukça benzediği söylenebilir. Fakat şiir temalarının daha çok Kur'ân ve hadislerden beslenerek şekillendiği ve şiirin dînî bir hüviyet kazandığı söylenebilir. Hz. Peygamber'in teşviki ile şiirin müşriklere karşı bir silah olarak kullanılması ise şiirin güçlenmesindeki sebeplerin başında gelmektedir.⁴ Emevîler döneminde ise Hâriciler, Şiîler, Zübeyriler ve Mevâlî gibi farklı grupların yönetime karşı takındıkları tavır neticesinde siyâsî şiirler nazmedilmiş ve *nakîza* türü şiirler, farklı bir boyuta ulaşmıştır. Fetihlerden elde edilen ganimetler sayesinde refah ve kentleşme artmış ve musiki-eğlence sektörüne çok fazla ehemmiyet gösterilmiştir. Halifelerin şiire olan teşvikleri ve şiiri propaganda aracı olarak kullanmaları ise şiirin bu dönemde yaygınlık kazanmasına ve devletin en ücra köşelere bile ulaşmasına olanak sağlamıştır. Ayrıca şairler, bu dönemde tekrar canlanan kabilecilik anlayışı doğrultusunda Câhiliye şiiri üslubuna yakın şiirler nazmetmişlerdir.⁵

Üçüncüsü, 750-1258 yılları arasında kapsayan Abbâsîler dönemidir (el-'Asru'l-'Abbâsî). Beş yüz yılı aşkın bu sürede hem siyâsî hem de sosyal yönden birçok değişme ve gelişme meydana gelmiş ve bu durum kendisini edebî faaliyetlerde de göstermiştir.⁶ Arapların daha önceki dönemlerde hiç olmadığı kadar farklı milletlerle birlikte yaşaması, yabancılarla yapılan evlilikler, halifeler ve devlet ricalinin şiiri teşviki, şiirin kazanç vesilesi olması, söz ve düşünce hürriyeti ve edebiyat meclisleri gibi durumlar, şiirin farklı bir hüviyet kazanmasına ve zirvesini yaşamasına olanak sağlamıştır. Geleneksel kasîdenin bölümlerini oluşturan hiciv, medih, mersiye,

1 Şevkî Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî-I el-'Asru'l-Câhilî* (11. Baskı), (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1960), 14.

2 Ömer Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî* (4. Baskı), (Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâ'în, 1981), 1/76-79.

3 Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî-I el-'Asru'l-Câhilî*, 14.

4 Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî* (4. Baskı), 1/256-257.

5 Hannâ el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târîhi'l-Edebi'l-'Arabî (el-Edebu'l-Kadîm)* (1. Baskı), (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1986), 386-387.

6 Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî-I el-'Asru'l-Câhilî* (11. Baskı), 14.

gazel gibi temaların hemen hemen hepsi bu dönemde müstakil bir tür haline gelmiştir.⁷ Abbâsî toplumunda Arap, Fars, Türk, Rum, Zenci gibi unsurlar ve bazı azınlıkların bir arada bulunması, bazen birliği simgelerken bazen farklılıkları beraberinde getirmiştir. Farklı milletlerin çoğu İslamlaşmayı seçmiş olsa da kültürlerini kolay kolay terk etmemişlerdir. Bu kültür farklılıkları ise kendisini şiir alanında da ciddi bir şekilde göstermiştir. Fars asıllı bazı şairlerin öncülüğünde şiirde *muhdes ekol* kurulmuştur. *el-Muzdevic*,⁸ *el-Musammat*⁹ ve *el-Muhammes*¹⁰ gibi kafiye çeşitliliğine dayanan nazım türlerinin yanı sıra yeni icad edilen vezinlerle nazmedilen *es-Silsile*, *ed-Dübeyt*, *el-Kûma*, *el-Kâne* ve *Kâne* ve *el-Mevâliye* gibi yeni nazım türleri ihdas edilmiştir. Ayrıca bu dönemde Halil b. Ahmed'in (ö. 175/791) sistematize ettiği aruz vezinlerinin dışında bir birçok farklı vezin kullanılmıştır.¹¹

Dördüncüsü, 1258-1798 yılları arasını kapsayan ve bazı kaynaklarda çöküş/gerileme dönemi (el-'Asru'l-İnhitât) diye adlandırılan 'Asru'd-Düveli'l-Mütetâbi'a dönemidir.¹² Bu dönemde bölgede öne çıkan veya hüküm süren devletler, Eyyûbiler (1171-1250), Memlükler (1250-1517) ve Osmanlılar'dır (1300-1922). İnhitât dönemi diye adlandırılan bu dönemde zikredilen devletlerin gölgesinde icra edilen edebi faaliyetler ele alınmış ve bir takım olumsuz eleştiriler yapılarak çöküş/gerileme dönemi olarak isimlendirilmiştir. Oysaki bu süre zarfında Arap dili ve belâğatı daha önce hiç olmadığı kadar ilgi görmüş, geliştirilmiş ve Arapça birçok farklı coğrafyaya yayılmıştır. Nazım türü açısından farklılıklar olmasa da konu bakımından şiirin en zengin olduğu dönemlerden birisi, İnhitât dönemidir.¹³

Beşincisi ve sonucu ise Napolyon'un Mısır seferiyle (1798) başlayan ve günümüzü de içerisine alan Modern dönemdir (el-'Asru'l-Hadîs). Napolyon'un bu seferi Arap dünyasında modernleşmenin ve çağdaşlaşmanın başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Arap ülkelerinde çağdaş anlamda okullar kurulmuş, Avrupa ülkelerinden hocalar getirilmiş ve eğitim almaları için Avrupa'ya burslu öğrenciler gönderilmiştir. Özellikle Mısır'da 19. yüz yılın sonlarına doğru

7 Detaylı bilgi için bkz. Kenan Demirayak, *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*, (Erzurum: Şafak Yayınları, 1998), 18-64; Ferrûh, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî* (4. Baskı), 2/37-39.

8 İkilik veya eşlenmiş gibi anlamlara gelen bu kafiye çeşidi, şairin her iki mısra da veya şatrdaki aynı ancak her beyitte farklı bir kafiye kullanarak şiir nazmetmesidir. Ürcûzelerde ve didaktik şiirlerde daha çok kullanılan bu türün Arap edebiyatında birçok örneği vardır. Kafiye düzeni, aa, bb, cc, dd... şeklindedir.

9 İnci dizisi gibi bir anlama gelen ve Fennu't-Tasmit diye de anlandırılan el-Musammat, şairin şiire iki mısrası kendi arasında kafiyeli olan bir beyitle başlayıp devamında birinciden kafiye yönünden farklı dört şatr veya mısra getirip sonrasında ise ilk kafiye dönmektedir. Kafiye düzeni aa, bb, bb, aa, cc, cc, aa... şeklindedir.

10 Beşli, beşlik veya beşlenmiş gibi anlamlara gelen el-Muhammes, şairin aynı vezin ile beş mısra nazmettikten sonra beşincisinin kafiyesinin diğer dört mısradan farklı olması ve sonrasında nazmedilen beş mısranın ise ilk dördünün önceki dört mısradan farklı ikinci beşincinin ise ilk beşinci ile aynı olması şeklinde devam eden türdür. Farklı çeşitleri olmasına rağmen bilinen kafiye düzeni, aa, aa, b, cc, cc, b... şeklindedir.

11 Kullanılan yeni vezin türleri ve tefileleri hakkında bkz. Muhammed 'Abdulmun'im Hafâcî, *Âdâbu'l-'Arabîyye fî'l-'Asri'l-'Abbâsî el-Evvel*, (Beyrût: Dâru'l-Cil, 1992), 121-122.

12 Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî-I el-'Asru'l-Câhili* (11. Baskı), 14.

13 Detaylı bilgi için bkz. Şevkî Dayf, *'Asru'd-Düvel ve'l-İmârât eş-Şâm*, (Kâhire: Dâru'l-Me'ârif, 1990); Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şâm Bölgesi) (922-1217/1516-1802)*, (Erzurum: Fenomen Yayınları), 2015.

önemli ilmî ve edebî faaliyetler gerçekleştirilmiş ve çeşitli edebî akımlar doğmuştur.¹⁴ Doğulu ve Batılı milletlerin birbirleriyle olan ilişkisi ise Modern dönemde Arap edebiyatında *eş-Şi'ru'l-Hurr* (Serbest Şiir) ve *Kasidetu'n-Nesr* gibi yeni nazım türlerinin doğmasına sebep olmuştur.

Arap edebiyatı dönemlerinin taksimatına bakıldığında Endülüs'ün herhangi bir döneme dâhil edilmediği görülür. Doğu'nun Arap edebiyatının merkezi olarak görülmesi, siyâsî olarak Endülüslülerin İber yarımadasında hüküm sürdüğü zamanlarda Doğu'da Emevîler, Abbasîler, Eyyûbiler, Memlûkler ve Osmanlılar gibi daha güçlü devletlerin bulunması veya Endülüs edebiyatının Doğu'nun takliti olarak değerlendirilmesi bu durumun sebeplerinden olabilir. Oysaki Endülüs'ün bulunduğu konum, sahip olduğu doğal güzellikler ve birçok millete ev sahipliği yapması gibi etkenler, Endülüs şiirinde birçok eşsiz eserin nazmedilmesine, *Muvaşşah* ve *Zecel* gibi yeni nazım türlerin icad edilmesine olanak sağlamıştır.¹⁵

1. Recez/Urcûze (الرجز/الأرجوزة)

Recez, Câhiliye Araplarının çarşı ve pazar yerlerinde günlük işlerini yaparken terennüm ettikleri veya deveyi harekete geçirip hareketlerini yönlendirebilmek için irticâlen söylemiş oldukları şiirlerdir.¹⁶ Daha geniş bir ifade ile Câhiliye döneminde savaş alanında yapılan atışmalar, meydan okumalar, teşvikler, serzenişler veya çocuklara söylenen oyun şarkıları ve ninniler gibi toplumsal hayatı resmeden duyguların dile getirildiği şiirlerdir. Dolayısıyla bu tür şiirlerde kasidelerin ana konusunu oluşturan hiciv, medih, risâ', fahr, gazel ve hikmet gibi temaların iki veya üç beyitlik kıtalar halinde işlendiği söylenebilir.¹⁷

Sözlükte "sallanmak, sarsılmak, titremek ve sendelemek" gibi anlamlara gelen recez, aynı zamanda devenin oturup kalkarken dizlerinin titremesi için kullanılan bir kelimedir.¹⁸ Aruz bahri olan recezin¹⁹ de ismini bu titremeden aldığı rivayet edilmiştir.²⁰ Kelimenin anlamlarına bakıldığında hareket ve durgunluğun peş peşe olduğu bir düzensizlik, çalkantı veya değişkenlik görülmesi ve ilk recezlerin kendisiyle şiir nazmetmenin kolay olduğu recez bahrinin üçüncü ve dördüncü aruzları olan meştûr²¹ ve menhûk²² ile nazmedilmiş olmaları gibi etkenler, şiir

14 Dayf, *Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî-I el-'Asru'l-Câhili* (11. Baskı), 14; Selami Bakırcı-Kenan Demirayak, *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*, (Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları), 2001, 162.

15 Detaylı bilgi için bkz. Mahmut Üstün, *Endülüs Edebiyatı Benî Ahmer/Nasrîler Dönemi*, (İstanbul: Hikmetevi, 2021), 90-98.

16 el-Ahfeş el-Evsat, *Kitâbu'l-Kavâfi*, 75.

17 Detaylı bilgi ve şiir örnekleri için bkz. Abdülkerîm Ahmed Dâhir, *er-Recez fî'l-'Asri'l-Câhili* (Yüksek Lisans Tezi), Câmî'âtu Haleb, 2009, 19-38.

18 İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânü'l-'Arab*, Thk. Ahmed Fâris, (Beyrût: Dâru Sâdir, h. 1400), V/350-351; el-Firûzâbâdi, Ebû't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb b. Muhammed, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Thk. Enis Muhammed eş-Şâmî ve Zekerîyyâ Câbir Ahmed, Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2008, 620.

19 Üç adet birinci, üç adet ikinci şatrdan olmak üzere toplam altı tef'ileden meydana gelmektedir. Aslı tef'ileleri (مُسْتَفْعِلُنْ / مُسْتَفْعِلُنْ / مُسْتَفْعِلُنْ // مُسْتَفْعِلُنْ / مُسْتَفْعِلُنْ / مُسْتَفْعِلُنْ) şeklindedir.

20 Diğer bir rivayet ise bahrin yarısının hafzedilerek meştûr olarak kullanılmasıdır.

21 Beyitin bir şatırının hafzedilmesine denir. Tef'ileleri (مُسْتَفْعِلُنْ / مُسْتَفْعِلُنْ / مُسْتَفْعِلُنْ) şeklinde gelmektedir.

22 Beyitin bir şatırının tamamının, diğer şatırının ise bir tef'ilesinin hafzedilmesidir. Tef'ileleri (مُسْتَفْعِلُنْ / مُسْتَفْعِلُنْ) şeklinde gelmektedir.

türü olan recez ile aruz bahri olarak kullanılan recezin arasında güçlü bir bağın olduğunu göstermektedir.²³

Recez türü şiirler, vezin bakımından çalkantılı; konu bakımından da günlük hayatı yansıttığı için olumsuz eleştirilere maruz kalmıştır. Sonraki dönemlerde bazı edipler, bu türü uygun olmayan bir şekilde kasidelerle kıyaslayarak recezlerin şiir olma özelliklerini taşımadığını iddia etmişlerdir.²⁴ Dönemin şartları ve eldeki bilgilerin yetersizliği göz ardı edilerek yapılan bu değerlendirmenin urcûzelerin hatta bazılarına göre Arap şiirinin ilk nüveleri olan ve dönemin sosyo-kültürel hayatına ışık tutan recez şiirleri için haksız bir eleştiri olduğu söylenebilir.

Câhiliye dönemi râcizlerinden biri olan Uhayha b. el-Culâh'ın (ö. 497) günlük hayatı konu edindiği recezinin bazı bölümleri şöyledir:²⁵ (Recez)

1- تَأْتِرِي يَا خَيْرَةَ الْفَسِيلِ

2- تَأْتِرِي مِنْ حَنْدٍ فَسُولِي

3- وَأَنَا النَّخْلُ مِنَ الْفَسِيلِ

1- Ey hurma fidelerinin en güzelleri! Aşılamaı kabul edin.

2- Güneşin sıcaklığıyla aşılının ve yükselin.

3- Şüphesiz ki hurmalar fideden olur.

Arap coğrafyasında su kuyularının ehemmiyeti oldukça fazladır. Câhiliye döneminde de günlük hayatın en önemli parçalarından biri olan su kuyusu, 'Adiyy oğullarından bir râciz tarafından şöyle tasvir edilmiştir:²⁶ (Recez)

1- نَحْنُ حَفَرْنَا بِئُرْنَا الْخَفِيرَا

2- بَحْرًا يَجِيئُ مَأْوُهُ غَزِيرَا

1- Su kuyumuza derin bir kuyu kazdık

2- Suyu bereketli deniz gibi fişkırır.

Dönemin râcizlerinden biri olan Su'dâne b. Hizzân ise zamandan şikâyet ederek şöyle demiştir:²⁷ (Recez)

23 İbn Reşik el-Kayrevânî, *el-'Umde fî Mehâsini 'ş-Şi'r ve Âdâbih*, (Kâhire: Matba'atu Emîn Hindiyeye, 1965), I/121-124; İsmail Ekinci, "Arap Şiirinde Urcûze Geleneği ve Râciz Halîl Mutrân'ın Erâciz'i", *Şarkiyat*, 12 / 4 (Aralık 2020): 1166-1182.

24 Detaylı bilgi için bkz. Cemâl Necm el-'Abîdî, *er-Recez Neş'etuh ve Eşheru Şu 'arâih*, (Bağdât: Matba'atu'l-Edîb), 1969, 23-54.

25 Dâhir, *er-Recez fî'l-'Asri 'l-Câhili*, 36.

26 Dâhir, *er-Recez fî'l-'Asri 'l-Câhili*, 38.

27 Dâhir, *er-Recez fî'l-'Asri 'l-Câhili*, 60.

1- إِنَّ اللَّيَالِي أَسْرَعَتْ فِي نَقْصِي

2- أَكَلَنْ نَغْصِي وَتَرَكَنْ نَغْصِي

1- Şüphesiz ki gecelerim yıkılmamı çabuklaştırdı.

2- Bir kısmımı yediler bir kısmımı ise terk ettiler

İlk örnekleri eleştirilen veya yüksek sanat sayılmayan recezler, Sadru'l-İslâm döneminde yavaş yavaş bu durumdan sıyrılmış, kasideler gibi uzun formatlarda nazmedilmiş ve artık urcûze (ç. erâciz) olarak isimlendirilmişlerdir. Emeviler dönemine gelindiğinde ise meşhur şairlerin özellikle bu türde eserler vermesi urcûzelerin farklı bir kimlik kazanmasına imkân sağlamıştır. Fakat Abbâsîler dönemi edebî faaliyetlerindeki gelişmeler neticesinde biraz zayıflayarak hikâye, fıkra ve tasvîrlerin dile getirilmesi ve çeşitli konuların öğretilmesi için kullanılan bir araç haline gelmişlerdir. Recezleri ilk uzatan yani urcûze formatına sokan kişi, el-Ağleb el-‘İclî’dir (ö. 21/642). el-‘Accâc (öl. 97/715) ve oğlu Ru’be b. el-‘Accâc (öl. 145/762) ise bu tarzın en önemli temsilcileridir.²⁸ Arap edebiyatında her ne kadar beyit sayısı dört yüzü aşan urcuzeler nazmedilmiş olsa da bu türün edebî manada diğer türler gibi rağbet gördüğü söylenemez.

İlk örneklerinde lafızların garîb ve nadir olanlardan seçilmesi, kafiyeelerde (خ), (ز), (ص), (ض), (ظ) ve (غ) gibi alışılmamış harflerin kullanılması, sonraki örneklerinde lafızların kolay olanlardan seçilmesi, nazımlarının ve ezberlenmelerinin kolay olması, ifadelerinin kısa ibarelerden oluşması, teğanni açısından ayrı bir güzelliğe sahip olmaları, ritim bakımından sınırlı olmaları ve el-müzdevic kafiye şekliyle nazmedilmiş olmaları, urcûzelerin genel özellikleri olarak zikredilebilir.²⁹

Ru’be b. el-‘Accâc’ın çöl sıcaklığını tasvîr ettiği urcuzesinin bazı bölümleri şöyledir:³⁰ (Recez)

1- وَبَلَدٌ عَامِيَّةٌ أَعْمَاؤُهُ كَأَنَّ لَوْنَ أَرْضِهِ سَمَاؤُهُ

2- هَيْهَاتَ مِنْ جَوْرِ الْفَلَاةِ مَاؤُهُ يَحْسِرُ طَرَفُ عَيْنِهِ فِصَاؤُهُ

3- هَابِي الْعِشِيِّ دَيْسَقِي ضَخَاؤُهُ إِذَا السَّرَابُ انْتَسَجَتْ إِصْأَاؤُهُ

4- أَوْ مُجْنٍ عَنْهُ عَزَيْتَ أَغْرَاؤُهُ وَاجْتَابَ قَيْطًا يَلْتَطِي التَّظَاؤُهُ

5- ذَا وَهَجٍ يُحْمِي الْحَصَا إِيْمَاؤُهُ يَبْحَثُ مُكْتَنَّ الثَّرَى ظَبَاؤُهُ

1- Nice diyarlar vardır ki oranın körleri doğuştan kördür, oranın arzının rengi ise seması gibidir.

2- Heyhat, suyu çölün ortasındandır, onun geniş arazileri bakışları yorgun düşürür.

3- Eğer serabın dereleri akarsa, akşamının tozları sabahının beyazı gibidir.

4- Ya da eğer ışıklar (dereler) ondan ayrılırsa çıplaklığı meydana çıkar, yanmayı tutuşturan sıcaklık hâkim olur.

5- Yakıcı sıcaktan dolayı çakıl taşlarının sıcaklığı artar, ceylanları gizlenecek toprak (yer) ararlar.

28 el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târihi 'l-Edebi 'l-'Arabî (el-Edebu 'l-Kadîm)*, 500-504.

29 el-Fâhûrî, *el-Câmi' fî Târihi 'l-Edebi 'l-'Arabî (el-Edebu 'l-Kadîm)*, 500; el-'Abîdî, *er-Recez Neş'etuh ve Eşheru Şu'arâih*, 133-159.

30 el-'Abîdî, *er-Recez Neş'etuh ve Eşheru Şu'arâih*, 169.

2. Kasîd/Kasîde (القصيد/القصيد)

Sözlükte “kastetmek, azmetmek, bir şeye doğru yönelmek” gibi anlamları bulunan k-s-d (ق-ص-د) kök harflerinden türeyen kasîd, terim olarak basît, tavîl, kâmil, vâfir, medîd, recez ve hafif bahirlerinin tam şekilleriyle nazmedilen, ikişer mısralık ve son mısraları birbiri ile kafiyeli beyitlerden oluşan emek mahsulü manzumeler veya şiirlerdir. Kaynaklarda deveye binerek yolculuk yapanların bu tür şiirler ile teğanni ettikleri rivayet edilmiş ve kasîd türü şiirlerin konusu hakkında herhangi bir bilgi verilememiştir.³¹

Aynı kökten türeyen kasîde ise şairin içinden geldiği gibi hususi bir amaçla ve bilinçli olarak söyledikten sonra titizce inceleyip düzelttiği, mısraları ve vezni sağlam olan, en az on beş beyit içeren şiir türü şeklinde tanımlanmıştır.³² Tek kafiye³³ istinad eden kasîdelerin beyit sayısı hususunda bir sınırlandırma olmamakla beraber genellikle otuz ile yüz yirmi arasında değişmektedir. Bununla beraber kasîdelerdeki beyit sayısının bazen bir; bazen de İbnü'l Fâriz'ın (ö. 632/1235) “*el-Kasîdetü'l-Tâiyye*” sinde görüldüğü üzere yedi yüzü aştığı da olmuştur.³⁴

Kasîd ve kasîdenin tanımlarına bakıldığında kasîdlerin kasîdenin ilk nüveleri olduğu söylenebilir. Kasîd türünü uzatan ya da başka bir ifade ile kasîde formatına sokan ilk kişinin Mühelhil b. Rebîa (ö. 525 civarı), geliştiren ve bugünkü halini almasını sağlayan kişinin ise İmru'lkays b. Hucr (ö. 540 civarı) olduğu rivayet edilmiştir.³⁵

Geleneksel kasîde ana hatlarıyla üç bölümden oluşmaktadır. Bunlardan birincisi *nesîb* veya *teşbîb* denilen ve terkedilen yerde kalan şeylerin tasviri ile başlayan, ayrılık ve hatıra temleriyle sevgili ve aşkın konu edinildiği bölümdür. İkincisi, şairin çölde geçen uzun, yorucu ve tehlike yolculuğu, yolculuk esnasından rast geldiği hayvanları veya bindiği devesini tasvir ettiği bölümdür. Üçüncüsü ise kasîdeye esas hüviyetini veren medih, mersiye, hiciv veya fahr gibi esas mevzuu ihtiva eden bölümdür.³⁶

Mu'allaka şairlerinden biri olan Lebîd b. Rebî'a'nın (ö. 41/ 661) seksen sekiz beyitten oluşan ve geleneksel kasîdenin bölümlerini eşsiz bir şekilde ele aldığı kasidesinin bazı bölümleri şöyledir:³⁷ (Kâmil)

31 el-Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhîd*, 1328; Ebû'l-Hasen Saîd b. Mes'ade el-Ahfeş el-Evsat, *Kitâbu'l-Kavâfi*, Thk. Ahmed Râtîb en-Neffâh, (Kâhire: Dâru'l-Emâne, 1974), 74; Nihad M. Çetin, *Eski Arap Şiiri*, (İstanbul: Kapı Yayınları), 2011, 59.

32 Hüseyin Elmalı, “Kaside”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2001), 24/562-564.

33 Farklı çeşitleri olmakla birlikte umumiyetle kullanılan kullanılan kafiye çeşidi aa, ba, ca, da... şeklindedir.

34 İbn Reşîk, *el-'Umde fî Mehâsini's-Şi'r ve Âdâbih*, 125; Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 59-60.

35 İbn Sellâm el-Cumahî, *Tabakâtü Fuhûli's-Şu'arâ*, Thk. Mahmûd Muhammed Şâkir, (Cidde: Dâru'l-Medenî, t.y.), 1/39; Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 59-60.

36 Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 60-61; Kenan Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi*, (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2009), 114-115.

37 Ebû Abdullah el-Huseyn b. Ahmed ez-Zevzenî, *Şerhu Mu'allakati's-Seb'*, (Kâhire: Dâru'l-'Alemiyye, 1993), 89-111.

- 1- غَفَتِ الدِّيارُ محلُّها فمقامُها بِمَنى تَأَبَّدَ غَوْلُها فَرَجائُها
- 2- رُزِقَتْ مرابيعُ النُّجومِ وصابِها وَذُقْ الرُّوَاعِدِ جُودُها فَرهائُها
- 3- فَعَلّا فُرُوعَ الأَيْهقانِ وَأَطْفَلَتْ بِالأَجْهَتَيْنِ طِبائُها وَ نَعامُها
- 4- حَتى إِذا أَلْقَتْ يَداً في كافِرٍ وَأَجَنَّ عَوْرَاتِ الثُّغُورِ ظَلامُها
- 5- رَفَعَتْها طَرَدَ النُّعامِ وَشَلَّهَ حَتى إِذا سَجَنَتْ وَخَفَّ عَظامُها
- 6- قَلِقَتْ رَحائِلُها وَأَسْبَلَ نَحْرُها وَابْتَلَّ مِنْ رَبِّدِ الحَمِيمِ جِرامُها
- 7- إِنّا إِذا التَّقَّبَ المَجامِعُ لَم يَزَلْ مَنّا لِزَارِ عَظِيمَةٍ جِسامُها
- 8- وَمُقَسِّمٍ يُعْطِي العَشْتِيرَةَ وَمُعْذِمٍ لِحَقِوقِها هَضامُها
حَقَّتْها
- 9- مِنْ مَعْشَرٍ سَنَتْ لَهُمُ آبائُهُمْ وَلِكُلِّ قَوْمٍ سُنَّةٌ وَإِمامُها
- 10- فَبَنى لَنا بَيْتاً رَفيعاً سَمَكُهُ فَسَمّا إِلِيه كَهْلُها وَغَلامُها

- 1- Minâ'daki geçici ve daimi yurt tutulan diyarlar silinmiş, Gavl (deresi) ve Ricâm (dağı) ıssız kalmış.
- 2- (Bu diyar) yağmurlu bulutlarla rızıklandırılmış, şimşek yüklü bulutlardan sağanak ve çisenti inmiştir.
- 3- Su teresinin dalları büyümüş, vadinin iki yakasında buranın ceylanları ve deve kuşları çoğalmış.
- 4- (Güneş) elini geceye vermeye başlayıp gece yaklaştığında ve sınırların tehlikeli yerlerini gecenin karanlığı örttüğünde.
- 5- Atımı, ısınıp kemikleri hafifleyinceye kadar deve kuşunun kovalaması gibi koşturdum.
- 6- Eyeri yerinden oynadı, teri aktı, köpüren terden kayışı ıslandı.
- 7- Biz (öyle kimseleriz ki) kabileler bir araya geldiği zaman içlerinde bizden zor görevleri yüklenen büyük işler başarmış biri mutlaka vardır.
- 8- Kabileye hakını veren paylaştıracı, kabile hukuku için öfkelenip homurdanan ve kabileye katlanan (derdini çeken) kimse bizdendir.
- 9- Bu erdemler, onlara babaları tarafından oluşturulmuş bir topluluktur. Zaten her kavmin usulü ve önderi vardır.
- 10- Tanrı bizim için şanı ve şerefi yüksek bir çatı inşa etmiş, bizim yetişkinlerimiz ve çocuklarımız ona çıkmıştır.³⁸

38 Nurettin Ceviz ve Diğerleri, *Yedi Asık Edebiyatının Harikaları*, (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013), 98-106.

3. Remel (الرمل)

Anlam açısından güzel fakat vezin bakımından beyitlerin yapısı birbirine uymayan veya Halil b. Ahmed tarafından kaideleri belirlenen vezinlerle izah edilemeyen şiirlerdir. Şiir tenkitçileri, bu durumu nazım kusuru; bu tür şiirleri ise zayıf şiir olarak değerlendirmişlerdir. Bazı kaynaklarda remel isminin aruzcular tarafından verildiği de rivayet edilmiştir. Aynı zamanda bir aruz bahrinin³⁹ ismi olan remel türünde birçok şiir vardır. Kaynaklarda remellerde ele alınan konu veya remellerin şekli hususunda herhangi bir sınırlandırmaya veya kısıtlamaya rastlanmamıştır. Bu türe örnek olarak gösterilen en eski şiir ise ‘Abîd b. el-Ebras’ın (ö. 598) *mu‘allakât* arasına alınan kasidesidir.⁴⁰ Bu kasîdenin bir beyiti ve tef’îleleri şu şekildedir:⁴¹

طُولُ الْحَيَاةِ لَهُ تَعْذِيبٌ وَالْمَرْءُ مَا عَاشَ فِي تَكْذِيبٍ

Kişi, yalan içerisinde yaşadıkça, uzun yaşamak onun için azaptır.

Bu kasîde muhalla’ basît (مخلع البسيط) bahriyle nazmedilmiştir. Basît bahrinin birçok farklı tef’îlesi olmakla birlikte standart hali (مُسْتَفْعِلُنْ / فَاعِلُنْ // مُسْتَفْعِلُنْ / فَاعِلُنْ / مُسْتَفْعِلُنْ / فَاعِلُنْ) şeklinde, dört tanesi birinci; dört tanesi ikinci şatırda olmak üzere toplamda sekiz tef’îleden müteşekkildir. el-Ebras’ın burada kullandığı tef’îleler (مُسْتَفْعِلُنْ / فَاعِلُنْ / مُفْعُولُنْ // مُسْتَفْعِلُنْ / فَاعِلُنْ / مُفْعُولُنْ) şeklindedir. Bu tef’îleler, basît bahrinin belirlenmiş kaidelerine uymamaktadır.

‘Urve b. el-Verd’in (ö. 607) bir şiiri de bu duruma örnek olarak gösterilebilir:⁴²

يَا هُنْدُ بِنْتُ أَبِي ذِرَاعٍ أَخْلَقْتَنِي ظَنِّي وَوَتَّرْتَنِي عَشْوِي

Ey Ebû Zirâ’ın kızı Hind! Beni, düşüncemi boşa çıkardın, aşkımı yalnız bıraktın.

Bu şiir, kâmil bahriyle nazmedilmiştir. Birçok farklı tef’îlesi olan kâmil bahrinin standart hali (مُسْتَفْعِلُنْ / فَاعِلُنْ / مُتَقَاعِلُنْ / مُتَقَاعِلُنْ // مُتَقَاعِلُنْ / مُتَقَاعِلُنْ / مُتَقَاعِلُنْ / مُتَقَاعِلُنْ) şeklinde, üç adet birinci; üç adet ikinci şatırda olmak üzere toplam altı tef’îleden meydana gelmiştir. ‘Urve b. el-Verd’in burada kullanmış olduğu tef’îleler (مُسْتَفْعِلُنْ / فَاعِلُنْ / مُتَقَاعِلُنْ // مُتَقَاعِلُنْ / مُتَقَاعِلُنْ / مُتَقَاعِلُنْ / مُتَقَاعِلُنْ) şeklinde olup kâmil bahrinin belirlenen kaidelerine uymamaktadır.

4. es-Silsile (السلسلة)

Abbasîler döneminde Bağdatlılar tarafından icad edildiği bilinen fakat ilk kez kim tarafından ve ne zaman söylendiğine dair bilgi olmayan nadir bir şiir türüdür. Fasih bir dille nazmedilen

39 Remel bahrinin tam hali (فَاعِلَاتُنْ / فَاعِلَاتُنْ // فَاعِلَاتُنْ / فَاعِلَاتُنْ / فَاعِلَاتُنْ / فَاعِلَاتُنْ) şeklinde üç adet birinci; üç adet ikinci şatırda olmak üzere toplamda altı tef’îleden oluşmaktadır.

40 el-Ahfeş el-Evsat, *Kitâbu l-Kavâfi*, 72-74; Çetin, *Eski Arap Şiiri*, 55.

41 Ebû Zekeriyâ, Yahya b. Ali et-Tebrîzî, *Şerhu Kasâidi l-‘Aşr*, (Dimaşk: İdâretu’t-Tibâ’i’l-Muniriyye, h. 1352), 329.

42 Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ el-Merzûbânî, *el-Muvaşşah*, Thk. Muhammed Huseyn Şemsuddîn, (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1995), 104.

bu şiir türünün farklı tef'ileleri olmakla birlikte tam hali⁴³ (فَعْلُنْ / فَعْلَانُ / مُتَفَعِّلُنْ / فَعْلَانُ // فَعْلُنْ / فَعْلَانُ) şeklinde her bir satırda dört adet olmak üzere toplamda sekiz adettir. Kaynaklarda bu türe örnek olarak gösterilen şiir sayısı oldukça azdır. Söyleyeni belli olmayan bu şiirlerden bir tanesi şöyledir:⁴⁴

1- السِّحْرُ بِعَيْنَيْكَ مَا تَحْرَكُ أَوْ جَالٌ إِلَّا وَرَمَانِي مِنَ الْغَرَامِ بِأَوْجَالٍ

2- يَا قَامَةً غُصْنٍ نَشَا بِرَوْضَةٍ إِحْسَانٌ أَيَّا هَفَّتْ نِسْمَةُ الدَّلَالِ بِهِ مَالٌ

1- Gezen ya da dolaşan efsun gözlerindedir ve korkuyla uzaklaştırır beni aşktan.

2- Ey ihsan bahçesinde yetişen dalın endamı! Her ne çeşit nazlı bir meltem ona yönelse, sallanır.

Şair ve edip olan Hamza b. Ali Ebû Ya'lâ'nın (ö. 556/1161) es-Silsile tarzında nazmetmiş olduğu şiirinin giriş kısmı şöyledir:⁴⁵

1- هَلْ تَأْمَنُ يُبْقِي لَكَ الْخَلِيطُ إِذَا بَانَ لِلْهَمِّ فُؤَادُ وَلِلْمَدَامِجِ أَجْفَانُ

2- أَتَطْمَعُ فِي سَلْوَةٍ وَجِسْمُكَ حَالٌ بِالسُّمِّ وَمِنْ حُبِّهِمْ فُؤَادُكَ مَلَانُ

1- Eğer karışıklık, gönülde gam, göz kapaklarında göz yaşı ortaya çıkarırsa sana bir şey kalacağına emin misin?

2- Kalbin onların sevgisiyle dolu ve bedeninin hasta iken bir rahatlık mı arzuluyorsun?

Kaynaklarda farklı örnekleri sunulan *es-silsile* tarzında nazmedilmiş olan şiirlere bakıldığında tümünün özellikle hüznünlü duyguları dile getirmek için nazmedildiği görülmüştür. Bu durumda *es-Silsile* tarzında kullanılan tef'ileler ile daha çok hüznünlü duyguları dile getirmek için kullanılan remel bahrinin tef'ilelerinin arasındaki benzerliğin etkisi de muhtemeldir.

5. ed-Dûbeyt (الدوبيت)

İkişer beyit halinde veya dört mısradan oluşan bir şiir türüdür. *ed-Dûbeyt* isminde bulunan "Dû" (iki) ekinden de anlaşılacağı üzere bu türün ilk örnekleri, Farslılara aittir ve Fars edebiyatından Arap edebiyatına geçmiştir. Farslılar, bu türü şatır sayısından olsa gerek *er-rubâ'i* olarak isimlendirmişlerdir. *ed-Dûbeyti*, diğer türlerden ayıran özelliği içerisinde işlenen konu değil ikili kafiye⁴⁶ düzenine dayanan nazım şeklidir.⁴⁷

43 Üçüncü tef'ile bazı kaynaklarda مُتَفَعِّلُنْ bazı kaynaklarda مَفَاعِلُنْ şeklinde gösterilmiştir. Her iki şekil de taktî' açısından uygundur.

44 Hafâcî, *Âdâbu'l-'Arabîyye fî'l-'Asri'l-'Abbâsî el-Evvel*, 120; Ahmed el-Hâşimî, *Mîzânü'z-Zeheb fî Sinâ'âti Şi'ri'l-'Arab*, (Kâhire: Mektebetü'l-Âdâb, 1997), 125.

45 Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî, *Mu'cemü'l-Udeba' Irşâdu'l-Erib ilâ Ma'rîfeti'l-Edib*, Thk. İhsân Abbâs, (Beyrût: Dâru'l-Ğarbi'l-İslâmî, 1993), 3/ 1221.

46 Daha çok müzdevic kafiye çeşidinin kullanıldığı kafiye düzeni, aaaa, bbbb, cccc veya aaba, bbcb şeklindedir.

47 Reşîd Yahyâvî, *eş-Şi'riyyetu'l-'Arabîyye el-Envâ' ve'l-Eğrâd*, (Mağrib: İfrikiyâ's-Şark, 1991), 41; Hâşimî, *Mîzânü'z-Zeheb fî Sinâ'âti Şi'ri'l-'Arab*, 125; Hafâcî, *Âdâbu'l-'Arabîyye fî'l-'Asri'l-'Abbâsî el-Evvel*, 120.

Kaynaklarda ed-Dübeyt türünün İranlı şairler er-Rûdekî⁴⁸ (ö. 329/941) ve Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr (ö. 440/1048) tarafından h. III. asrın sonlarında icad edildiği ve muhtemelen h. VII. asırda Abbâsiler döneminde Arap edebiyatına geçtiği rivayet edilmiştir.⁴⁹ Arap edebiyatında recez ve hezec bahriyle nazmedilen ve şekil olarak bu türe benzeyen şiirlerin varlığı ifade edilmiştir. Bunun en eski örneği olarak ise Beşşâr b. Bürd'ün (ö. 167/783-84) hezec bahri ile nazmetmiş olduğu bir rubâ'isidir.⁵⁰ Fasih bir dil ve farklı bahirler ile de nazmedilen bu türün yaygın ve meşhur olan vezni, her iki şatırda dört adet olmak üzere (/فَعْلُنْ/مُتَقَاعِلُنْ/فَعْلُنْ/فَعْلُنْ) toplamda sekiz tef'ileden oluşmaktadır.⁵¹

Bu tür şiirlerde önemli bir yeri olan İbnü'l-Fâriz'ın (ö. 632/1235) mistik halini anlattığı güzel bir örneği şu şekildedir:⁵²

1- رُوحِي لَكَ يَا زَانِرُ فِي اللَّيْلِ فِدَا يَا مُؤْنِسَ وَخَشْيَتِي إِذَا اللَّيْلُ هَذَا

2- إِنْ كَانَ فِرَاقُنَا مَعَ الصُّنْحِ بَدَا لَا أَسْفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ صُبْحُ أَبَدَا

1- *Ey geceyevin ziyaret eden! Ey gece çöktüğünde hüznümün ortağı! Ruhum sana feda olsun.*

2- *Eğer ayrılığımız tan vakti ile zuhur edecekse, tan yeri artık asla ağaracak değildir.*

İbnü'l-Fâriz'ın yaşlılığın getirdiği çaresizliği anlattığı diğer bir dübeyti ise şöyledir:⁵³

1- لَمَّا نَزَلَ الشَّيْبُ بِرَأْسِي وَخَطَا وَالْعُمُرُ مَعَ الشَّبَابِ وَلَّى وَخَطَا

2- أَصْبَحْتُ بِسُمْرٍ سَمَرَقَنْدٍ وَخَطَا لَا أَفْرُقُ مَا بَيْنَ صَوَابٍ وَخَطَا

1- *Yaşlılık başıma aklar düşürdüğünde, ömür gençlikle beraber yüzünü çevirip yürüyüp gittiğinde,*

2- *Semerkant'ın ve Hatânın kadınlarına döndüm, doğru ve yanlışın arasındaki şeyi fark edemiyorum.*

48 Kaynaklarda daha çok er-Rûdekî'nin ismi zikredilir. Bu türün icad edilme hikâyesi ise şöyledir: “er-Rûdekî, bir bayram günü bir yerden geçerken cevizle oynayan çocuklar gördü. Cevizlerden birinin çukurun dışına doğru yuvarlanması ve ardından geriye dönerek çukura düşmesi üzerine bir çocuğun söylediği, ‘Ġaltân ġaltân hemî reved tâ bun-i gev’ (غَلْتَانُ غَلْتَانُ هُمَا رَوْدَتَانِ كَوْ) (yuvarlana yuvarlana çukurun dibine kadar gidiyor) sözü ona hoş bir vezinde ve güzel bir nazım şeklinde göründü. Rûdekî aruz kaidelerine başvurarak bunda hezec bahrinden çıkmış vezinlerden birini buldu. Buna aynı veznin aynı şeklinden ikinci bir mısra, sonra bir ikinci beyit ilâve ettiler ve buna dübeyti adını verdiler.” Mürsel Öztürk, “Rubâî”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2008), 35/176-177.

49 Martijn Theodoor Houtsma ve Diğerleri, *Mücezu Dâireti'l-Me'ârif ve'l-İslâmiyye*, (Kâhire: Merkezi's-Şârika li'l-İbdâ'i'l-Fikrî, 1998), 16/5089; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şâm Bölgesi)* (922-1217/1516-1802), 351.

50 Kemal Tuzcu, *Arap Şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar Arası)*, (Ankara: Tiydem Yayıncılık, 2011), 39.

51 el-Hâşimî, *Mizânü'z-Zeheb fî Sınâ'ati Şi'ri'l-'Arab*, 120-121; Hafâcî, *Âdâbu'l-'Arabîyye fî'l-'Asri'l-'Abbâsî el-Evvel*, 125.

52 Ebû Hafs (Ebû'l-Kâsım) Şerefüddin Ömer İbnü'l-Fâriz, *Divânü İbni'l-Fâriz*, (Beyrût: Dâru Sâdir, t.y.), 192.

53 İbnü'l-Fâriz, *Divânü İbni'l-Fâriz*, 194.

6. el-Kûmâ (القوما)

Abbâsîler döneminde Bağdatlılar tarafından icad edilen, ramazan ayında halkı sahura kaldırmak için nazmedilen şiirlerdir. İsmi, şiirin sonunda söylenen “kalkın, sahur yapalım, kalkın” (قوما نَسْحَرُ قوما) ifadesindeki “kalkın” (قوما) kelimesinden almıştır. Türk edebiyatındaki manilere benzeyen, daha çok ‘ammî bir dille yazılan ve halk arasında oldukça yaygın olan bu türde dil bilgisi kuralları aranmaz.⁵⁴

el-Kûmâ türü şiirlerin ilk kez İbn Nukta (ö. 629/1231) tarafından Abbâsî halifesi en-Nâsir’ı (ö. 622/1225) sahura kaldırmak için nazmedildiği rivayet edilmiştir. h. VI. yüzyılda yaygınlık kazanan bu türde sadece sahura kaldırma konusu değil hamr, ‘itâb, çiçek tasvîri ve medih gibi bazı konular da ele alınmıştır. Bu türde en çok kullanılan vezin, her iki şatırda ikişer adet olmak üzere (مُسْتَفْعِلُنْ/فَعْلَانْ//مُسْتَفْعِلُنْ/فَعْلَانْ) veya (مُسْتَفْعِلُنْ/فَعْلَانْ//مُسْتَفْعِلُنْ/فَعْلَانْ) şeklinde toplamda dört tef’ileden oluşur. Kafiye düzeni ise daha çok “aaba” veya “aaaa” olmakla beraber sonraki dönemlerde, bu kafiye düzeninin değiştirildiği örnekler de vardır.⁵⁵

Kaynaklarda bu tür ile alakalı verilen ilk örnek İbn Nukta’nın oğluna aittir. Bu şiir şöyledir:⁵⁶

1 - يا سَيِّدَ السَّادَاتِ لَكَ بِالْكَرَمِ عَادَاتُ

2- أَا بُنَيَّ ابْنَ نَقْطَةَ تَعِيشُ أَبِي قَدْ مَاتُ

1- Ey efendilerin efendisi! Senin cömertlikte alışkanlıkların vardır.

2- Ben İbn Nukta’nın oğulcuğuyum, sen yaşıyorsun ama benim ebeveynim öldü.

Safiyüddin el-Hillî’nin (ö. 749/1348) de el-kûmâ vezni ile nazmetmiş olduğu birçok şiiri vardır. Aşağıda bu beyitlerden ikisine yer verilmiştir:⁵⁷

1- خَالَ الْهَوَىٰ مَخْبُورُ يُرِيدُ جَلْدًا صَبُورُ

2- مَنْ كَانَ هَوَاهُ مَسْئُورُ يَخْطِي بِرَفْعِ السُّورُ

1- Aşkın hali malumdur, güzel bir sabır ister.

2- Aşkı gizli olan kişi, perdeleri kaldırma fırsatını elde eder.

7. el-Kâne ve Kâne (الكان و كان)

Kesin tarihi bilinmemekle beraber Abbâsîler döneminde Bağdatlılar tarafından icad edilen yeni bir nazım türüdür. İlk dönemlerde nazım amacı, hikâye ve hurafeleri anlatmak olan bu türde “idi, bir varmış bir yokmuş” gibi anlamlara gelen “kâne ve kâne”(كان و كان) kelimeleri çokça kullanıldığı için bu isimle anıldığı rivayet edilmiştir. el-Kâne ve Kâne türü şiirleri, h.

54 el-Hâşimî, *Mizânu’z-Zeheb fî Sinâ’âti Şi’ri’l-‘Arab*, 121; Hafâcî, *Âdâbu’l-‘Arabiyye fî’l-‘Asri’l-‘Abbâsî el-Evvel*, 126; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu’s-Şâm Bölgesi) (922-1217/1516-1802)*, 367.

55 İmîl Bedî’ Ya’kûb, *el-Mu’cemu’l-Mufasssal fî ‘İlmi’l-‘Arûz ve’l-Kâfiye ve Funûni’s-Şi’r*, (Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1991), 379-380; el-Hâşimî, *Mizânu’z-Zeheb fî Sinâ’âti Şi’ri’l-‘Arab*, 126.

56 el-Hâşimî, *Mizânu’z-Zeheb fî Sinâ’âti Şi’ri’l-‘Arab*, 126.

57 Bedî’ Ya’kûb, *el-Mu’cemu’l-Mufasssal fî ‘İlmi’l-‘Arûz ve’l-Kâfiye ve Funûni’s-Şi’r*, 380.

VI. ve VII. yüzyıllarda İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve vaiz Şemseddin el-Kûfî (ö. 676/1277) gibi dönemin önemli simalarının bu tür ile vaaz, nasihat, hikmet, züht ve darb-ı mesel gibi konuları işlemesiyle yaygınlık kazanmıştır. Ayrıca bu gibi konuların işlenmesi, bu türün halkın dikkatini celb etmesine ve halka ait bir tür olmasına sebep olmuştur.⁵⁸

İrab kurallarından uzak, ‘ammî dil ile tek kafiye üzerine yazılması, ilk şatırın ikinci şatırdan uzun olması, revinin sakın olması ve revî harfinden önce bir illetli harfin bulunması (mürdefe/merdüfe) bu türün temel özelliklerindendir. Bu türün tam vezni ise (مُسْتَفْعِلُنْ/فَاعِلَاتُنْ/مُسْتَفْعِلُنْ//مُسْتَفْعِلُنْ/فَاعِلَاتُنْ/مُسْتَفْعِلُنْ/فَاعِلَاتُنْ) şeklinde her iki şatırda da dört adet olmak üzere toplamda sekiz te'fîleden müteşekkildir.⁵⁹ Bu türün birçok örneği olmakla beraber meşhur olanı şu şekildedir:⁶⁰

1- قُمْ يَا مَقْصِرَ تَصَرُّعٍ قَبْلَ أَنْ يَقُولُوا كَأَنْ وَكَانَ

2- لِلْبِرِّ تَجْرِي الْجَوَارِي فِي الْبَحْرِ كَأَلْوَاعِلَامِ

1- Kalk ey ihmalkâr! İnsanlar “şöyleydi, böyleydi” demeden önce yalvar, yakar.

2- Denizde bayraklar gibi görünen gemiler, karaya doğru akarlar.

Söyleyeni belli olmayan uyarı içerikli diğer bir el-Kâne ve Kâne şiir örneğinin giriş kısmı şu şekildedir:⁶¹

1- يَا قَاسِيَا الْقَلْبِ مَا لَكَ تَسْمَعُ وَمَا عِنْدَكَ خَبْرُ وَمِنْ حَرَارَةٍ وَعُظِي قَدْ لَأَنْتَ الْأَحْجَارُ

2- أَفَنَيْتَ مَالَكَ وَحَالَكَ فِي كُلِّ مَا لَا يَنْفَعُكَ لَيْتَاكَ عَلَى ذِي الْحَالِ تَقْتُلُ عَنْ الْإِصْرَارِ

3- تَحْصُرُ وَلَكِنْ قَلْبُكَ غَايِبٌ وَذَهْنُكَ مُشْتَغِلٌ فَكَيْفَ يَا مُتَخَلِّفَ نُحْسَبَ مِنَ الْخُصَارِ

4- وَيُحْكَ تَنْبَهُ يَا قَتَّى وَاهْفَمَ مَقَالِي وَاسْتَمِعْ فَفِي الْمَجَالِسِ مَخَاسِنُ تُحْجِبُ عَنْ الْأَبْصَارِ

1- Ey kalbi katı olan! Benim vaazımın hararetinden taşlar yumuşuyorken ve senin hiçbir şeyden haberin yokken, sana ne oluyor, neyi dinliyorsun.

2- Malını ve yaşamını sana faydası olmayan herşey için tükettin, keşke bu directmeyi söktüp atacak halin olsa.

3- Gelirsin fakat gönlün burada değil, zihnin ise meşgul. Ey geride kalan! Kendini nasıl hazır bulunanlardan addedersin.

4- Ey delikanlı! Vay senin haline, sözümü anla ve dinle, meclislerde gözlerden gizlenen güzellikler vardır.

58 Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şâm Bölgesi) (922-1217/1516-1802)*, 362; Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî 'İlmi'l-'Arûz ve'l-Kâfiye ve Funûni's-Şi'r*, 382; el-Hâşimî, *Mîzânü'z-Zeheb fî Sinâ'ati Şi'ri'l-'Arab*, 148; Hafâci, *Âdâbu'l-'Arabîyye fî'l-'Asri'l-'Abbâsî el-Evvel*, 121.

59 Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî 'İlmi'l-'Arûz ve'l-Kâfiye ve Funûni's-Şi'r*, 382; el-Hâşimî, *Mîzânü'z-Zeheb fî Sinâ'ati Şi'ri'l-'Arab*, 148; Demirayak, *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu's-Şâm Bölgesi) (922-1217/1516-1802)*, 362.

60 Hafâci, *Âdâbu'l-'Arabîyye fî'l-'Asri'l-'Abbâsî el-Evvel*, 121.

61 el-Hâşimî, *Mîzânü'z-Zeheb fî Sinâ'ati Şi'ri'l-'Arab*, 148.

8. el-Mevâliyâ (الموالي)

Bu nazım türünün ne zaman ve nerede doğduğu hakkında öne çıkan iki rivayet mevcuttur. Bunlardan birincisi, bu türün Irak bölgesinde Vâsıt'ta doğduğu ve sonrasında Bağdat'ta yaygınlık kazandığı, hurma toplayan veya tarla sulayan işçilerin terennüm ettikleri ve şiirlerinin sonunda “yâ mevâliyâ” dedikleri bir tür olduğu yönündedir.⁶² İkincisi ise Harun er-Reşid'in (ö. 193/809) Bermekileri öldürttüktan sonra ölenler için herhangi bir şiirin de nazmedilmesini yasaklaması üzerine, şiir nazmedenlerin şiirlerinin sonlarına “yâ mevâliyâ” ekleyerek kendilerini garantiye aldıkları ve böylece bu türün yaygınlaştığı yönündedir.⁶³

Bu iki rivayete bakıldığında birinci rivayetin daha isabetli olduğu görülür. Çünkü Arap şiirinin zenginleştiği veya çeşitliliğin arttığı bir dönemde böyle bir türün çıkması muhtemeldir. Ayrıca ikinci rivayette “öldürülen kişi veya kişiler için şiir nazmedilmesinin yasaklanması üzerine şiir nazmedenlerin kendilerini gizlemek veya garantiye almak için şiirlerinin sonunda yâ mevâliyâ demeleri” böyle bir türün daha önceden var olduğunu göstermektedir.

Bazı kaynaklarda da *el-mevâliyâ* şiir türünün hemen aynı özellikleri taşıyan ve bugün farklı şekilleriyle varlığını koruyan *el-mevvâl* türünün devamı olduğu zikredilmiştir. İki tür arasındaki tek fark nazım şeklidir. *el-Mevâliyâ* şiirleri beyitler halinde, *el-mevvâl* ise mısralar şeklinde nazmedilmiştir.⁶⁴

Basît bahri⁶⁵ ile her şatırın sakın bir revî üzerine çoğunluğu ‘ammî dil olmak üzere fasih dilin de kullanılarak nazmedilmesi, *el-mevâliye* türünün öne çıkan özellikleridir. Bu türde *er-rubâ'î*, *er-rubâ'î el-e'râc* ve *en-nu'mânî* olmak üzere üç farklı kafiye düzeni kullanılmıştır. *er-Rubâ'î* iki beyit veya dört şatırdan oluşan ve kafiye düzeni “aaaa” şeklinde; *er-Rubâ'î el-E'râc* iki beyit veya dört şatırdan oluşan ve kafiye düzeni “aaba” şeklinde ve *en-Nu'mânî* ise toplamda altı bazen de yedi şatırdan oluşan ve kafiye düzeni “aaabbb” veya “aaabbba” şeklinde olan türdür.⁶⁶

Daha çok hüznünlü duyguların dile getirildiği bu türün güzel örneklerinden birisi şöyledir:⁶⁷

1- يَا دَارَ أَيْنَ مُلُوكِ الْأَرْضِ أَيْنَ الْفُرْسِ أَيْنَ الَّذِينَ حَمَوْهَا بِالْقَنَا وَالْأُرْسِ

2- قَالَتْ تَرَاهُمْ رَمَتْ تَحْتَ الْأَرْضِ الدُّرْسِ سَكُوتُ بَغْدَ الْفَصَاحَةِ أَلَسَنَتُهُمْ خُرْسِ

1- Ey yurt! Yeryüzünün kralları nerede, Farslar nerede, nerede onu mızrak ve kalkan ile koruyanlar?

2- Dedi ki: Onların çürümüş kemiklerini eski yerlerde görürsün, fesâhatle konuştuktan sonra dilsiz ve sessizlerdir.

62 Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî 'İlmi'l-'Arûz ve'l-Kâfiye ve Funûni's-'Şi'r*, 431-432.

63 el-Hâşimî, *Mizânü'z-Zeheb fî Sinâ'ati 'Şi'ri'l-'Arab*, 147.

64 Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî 'İlmi'l-'Arûz ve'l-Kâfiye ve Funûni's-'Şi'r*, 431.

65 Basît bahrinin tam halinde her iki şatırdan dört adet olmak üzere (مُسْتَفْعِلُنْ/فَاعِلُنْ//مُسْتَفْعِلُنْ/فَاعِلُنْ/مُسْتَفْعِلُنْ) şeklinde toplamda sekiz tef'ile bulunmaktadır.

66 Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî 'İlmi'l-'Arûz ve'l-Kâfiye ve Funûni's-'Şi'r*, 432-433; Yahyâvî, *eş-Şi'riyyetu'l-'Arabîyye el-Envâ' ve'l-Eğrâd*, 45.

67 Bedî' Ya'kûb, *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî 'İlmi'l-'Arûz ve'l-Kâfiye ve Funûni's-'Şi'r*, 432.

Diğer bir örnek ise şöyledir:⁶⁸

1- يَا عَبْدُ إِلَهِي عَلَى فِعْلِ الْمَعَاصِي وَنُوحْ هُمْ فِينْ جُدُوكْ أَبُوكْ أَدَمَ وَبَعْدَهُ نُوحْ

2- دُنْيَا غَرُورَةٌ تَجِي لَكَ فِي صِفَةِ مَرْكَبْ تَرْمِي حُمُولَهَا عَلَى سَطِّ الْبُحُورْ وَتُرُوحْ

1- “Ey kul! İşlediğin günahlar için ağla, feryat figan et! Hani nerede ataların? Nerede baban Adem ve ondan sonra gelen Nuh?”

2- Aldatıcı dünya sana bir gemi şeklinde gelir; yüklerini deniz kıyısına atar ve uzaklaşır.

9. el-Muvaşşah (الموشح)

Muvaşşah veya tevşih diye de adlandırılan bu kelime, sözlüklerde farklı bablarda “kemer-kuşak giydirmek, kemer-kuşak veya kılıç için kuşanmak, üzerine almak ve omzuna atmak veya kadınların omuzlarına çapraz olarak bağladıkları inci veya yakut ile süslenmiş kuşak, şal, boyun atkısı ya da kayış” gibi anlamlarda kullanılan, v-ş-h (و-ش-ح) kök harflerinden türetilmiştir.⁶⁹ Muvaşşah/tevşih kelimesi terim anlam olarak ise “Şarkılarına veya sözlerine, Endülüs’ün doğasının ve sosyal yapısının liderlik ettiği, bazıları aruz vezinlerine göre nazmedilirken bazılarının aruz vezinlerine uymadığı yeni özel bir şiir türüdür.” şeklinde tanımlanabilir.⁷⁰

Bazı edipler, Endülüs’ü olumsuz manada eleştirmek için muvaşşahların Doğu kaynaklı olduğu, musammat ve muhammes gibi türlerden esinlenerek oluşturulduğu, bazıları içerisinde bölgeye ait kelimeler kullanıldığı için İspanyol ve Provence lirik şiirinin bir takliti olduğu, bazıları ise Endülüs’te şiirin çoğalması farklı bir nazım şeklini doğurdu şeklinde bu türün icadı ve aslı hakkında bir takım rivayetler öne sürmüşlerdir.⁷¹ Rivayetlere nesnel bir şekilde bakıldığında, muvaşşahların kafiye açısından herhangi bir türe benzemesi, onların direkt o türe ait olduğu anlamına gelmez. Fakat Endülüs ile Doğu’nun da sürekli bir ilişki içerisinde olduğu ve bu sayede karşılıklı etkileşimin kaçınılmaz olduğu da unutulmamalıdır. Yine muvaşşahların içerisinde belli bölgelere ait lafızlar taşınması, onların bir yere aidiyetini belirleyemez. Çünkü Endülüs mozaik bir yapıya sahip olduğu için muvaşşahların toplumun ruhunu yansıtmaları ve içerisinde farklı kelimelerin kullanılması gayet doğaldır. Ayrıca muvaşşahların Endülüs’te belli bir kalıba oturtulması ve Endülüs ile birlikte anılması da bu türün Endülüs’e ait olduğu görüşünü desteklemektedir.

Muvaşşah türü şiirler, ilk kez h. III. yüzyılın sonlarında yani Endülüs Emevîleri devletinin son dönemlerinde nazmedilmiştir. İlk başlarda kasideler gibi şatırlar halinde fasih bir dille nazmedilen muvaşşahlar, içeriğin gelişmesiyle birlikte *matla*‘, *beyit* ve *harce* şeklinde üç

68 el-Hâşimî, *Mizânü’z-Zeheb fî Sınâ’ati Şi’ri*’l-‘Arab, 129; Bedî‘ Ya‘kûb, *el-Mu‘cemu’l-Mufasssal fî ‘İlmi’l-‘Arûz ve’l-Kâfiye ve Funûni’ş-Şi’r*, 433.

69 İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, II, 632-633; ez-Zebîdî, Ebû’l-Feyd Muhammed el-Murtadâ, *Tâcu’l-Arûs min Cevâhiri’l-Kâmûs* (2. Baskı), Thk. ‘Abdusselam Muhammed Hârûn, Kuveyt: Matba‘atu Hukûmeti’l-Kuveyt 1994, VII, 207-208.

70 el-Fâhûrî, *el-Câmi’ fî Târihi’l-Edebi’l-‘Arabî (el-Edebu’l-Kadîm)* (1. Baskı), 948.

71 Mustafa Muhammed eş-Şek’a, *el-Edebu’l-Endelûsî Mevdû‘âtuh ve Funûnuh* (9. Baskı), (Beyrût: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyin, 1997), 384-385.

bölüme ayrılmış ve bilinen formuna kavuşmuştur. Fakat *matla* ' zorunluluğu yoktur. En önemli bölüm ise fasih Arapça değil halk dili veya Romance de kullanılarak esas mesajın verildiği harce bölümüdür.⁷²

Muvaşşah'ın metodunu icat eden kişi Muhammed b. Mahmud el-Kabrî ed-Darîr, bilinen aruz kalıplarının dışındaki kalıplarla nazmedilen muvaşşahlarda meşhur olan kişi İbn Abdürabbih (ö. 328/940), merkezlerde muvaşşahların çoğalmasını sağlayan kişi ise Yusuf b. Hârûn er-Remâdî'dir (ö. 403/1013 [?]).⁷³ Fakat Endülüs'ün meşhur veşşâhları ise 'Ubâde b. Mâu's-Semâ' (ö. 422/1031), Muhammed b. 'Ubâde el-Kazzâz (ö. 412/1021), el-A'mâ et-Tutaylî (ö. 525/1131), İbn Bakî (ö. 539/1145), el-Hasen b. Nizâr ve el-Hafîd b. Zühr (ö. 464/1162) şeklinde sıralanabilir.⁷⁴

Farklı nazım şekilleri olan muvaşşahın esas şekli, iki şatırlı bir beyit sonra her satırda bir şatır olmak üzere toplamda üç şatır sonra iki şatırlı bir beyit şekline devam eder. Bu şekle göre kafiye düzeni ise "ab, ccc, ab, ddd, ab" şeklindedir. Muvaşşahlarda işlenen konulara bakıldığında ise herhangi bir kısıtlamanın olmadığı ve klasik kaside de olduğu gibi hemen hemen bütün temaların ele alındığı söylenebilir.⁷⁵ Muvaşşah tarzı şiirler, Endülüs'te İslam hâkimiyetinin sona ermesiyle bölgeden göç edenler aracılığıyla dünyanın dört bir yana yayılmış olsa da zamanla üslubunu ve estetiğini kaybetmiştir. Fakat İber yarımadasında derin izler bırakmış ve bölgenin ozanlarına ilham kaynağı olmuştur.⁷⁶

el-Hafîd b. Zühr'ün hamr ve şikayet içerikli muvaşşahının bazı kısımları şöyledir: (Remel)

1- أَهْيَا السَّاقِي إِلَيْكَ الْمُسْتَكِي قَدْ دَعَوْنَاكَ وَإِنْ لَمْ تَسْمَعْ

2- لَيْسَ لِي صَبْرٌ وَلَا لِي جَلْدٌ

3- يَا لَقَوْمِي غَذَلُوا وَاجْتَهَدُوا

4- أَنْكَرُوا شُكَاوَايَ مِمَّا أَجْدُ

5- مِثْلُ حَالِي حَقُّهَا أَنْ تَشْكِي كَمَدُ الْيَأْسِ وَذُلُّ الطَّمَعِ

6- كَبِدٌ خَرَى وَدَمْعٌ يَكْفِ

72 İhsân 'Abbâs, *Târîhu 'l-Edebi 'l-Endelusî 'Asru 'l-Tavâif ve 'l-Murâbitîn* (2. Baskı), (Ammân: Dâru's-Şurûk, 1997), 183; Tuzcu, "Endülüs Muvaşşahları ve Harceler", *DTCF Dergisi*, 56. 1, 2016, 79-99; 'Abdulazîz 'Atîk, *el-Edebu 'l-'Arabî fî 'l-Endelus* (2. Baskı), (Beyrût: Dâru'n-Nahdati'l-'Arabiyye, 1976), 368.

73 İbn Bessâm eş-Senterînî, Ebû'l-Hasen Alî, *ez-Zehîra fî Mehâsini Ehli 'l-Cezîra*, Thk. İhsân 'Abbâs, (Beyrût: Dâru's-Sekâfe, 1997), 1/468-470.

74 Endülüs'ün meşhur veşşâhları hakkında daha detaylı bilgi için bkz. İbnü'l-Hatîb, Ebû Abdillâh zü'l-vizâreteyn Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Saîd es-Selmânî el-Endelüsî, *Ceyşu 'l-Tevşîh*, Thk. Hilâl Nâci-Muhammed Mâzûr, (Tûnus: Matba'atu'l-Menâr, t.y.).

75 Muhammed Zekeriyâ 'Înânî, *el-Muvaşşahâtü 'l-Endulusiyye*, (Kuveyt: 'Alemlü'l-Ma'rife, 1980), 49; el-Fâhûrî, *el-Câmi 'fî Târîhi 'l-Edebi 'l-'Arabî (el-Edebu 'l-Kadîm)* (1. Baskı), 955-956.

76 Detaylı için bkz. 'Abdulazîz b. 'Abdulcelîl, *el-Musikâ 'l-Endulusiyyetu 'l-Mağribiyye*, (Kuveyt: 'Alemlü'l-Ma'rife, 1988), 43; İgnace Goldziher, *Klasik Arap Literatürü* (2. Baskı), Çev. Rahmi Er-Azmi Yüksel, (Ankara: Vadi Yayınları, 2012), 207.

7-يَعْرِفُ الذَّنْبَ وَلَا يَعْتَرِفُ

8-أَيُّهَا الْمُعْرَضُ عَمَّا أَصِفُ

9- قَدْ نَمَّا حُبُّكَ عِنْدِي وَزَكَ لَا تُثَلِّإِنِّي فِي حُبِّكَ مُدَع

1- Ey Sâki! Şikâyet sanadır, her ne kadar duymasanda seni çağırırdık.

2- Benim ne sabrım kaldı ne de metanetim.

3- Vah kavmim vah! Didinerek kınadılar.

4- Gördüğüm şeylerdeki şikâyetlerimi inkâr ettiler.

5- Onların hakikatı benim halim gibidir, ümitsizliğin gamından ve hırsın rezilliğinden şikâyet etmektir.

6- Ciğer yanar, gözyaşı akar.

7- Günahı, hatayı bilir ama itiraf etmez.

8- Ey tanımladığım şeylerden yüz çeviren!

9- Bende ki sevgin büyüdü ve arttı, sakın demek: ben sevginden şikâyetçiyim.

10. ez-Zecel (الزجل)

Arapçada z-c-l (ز - ج - ل) kök harflerinden türeyen sözlükte “şarkı söylemek, oynamak, tertekmek, elindeki herhangi bir şeyi atmak veya şamata etmek, göndermek, gürültü yapmak,” gibi anlamalara gelen zecel kelimesi, daha çok ıstılah anlamı ile öne çıkmaktadır.⁷⁷ Zecel, ilk kez Endülüs’te ‘ammî dil ile nazmedilen, kafiye ve nazım üslubuyla muvaşşahı andıran, lafızlarının çoğunu mahalli lehçelerden ve berberi dilinden alan bir şiir türüdür.

Zecel şiirlerinin ilk kez ne zaman nazmedildiği tam olarak bilinmese de muvaşşahlardan sonra h. IV. yüzyılda icad edildiği kabul edilir. Dilbilgisi kuralları çerçevesinde nazmedilen muvaşşahlar üst tabakaya hitap ettiği için alt tabakanın da zeceli dil kurallarından uzak bir şekilde muvaşşahlara karşılık olarak ortaya çıkardıkları ve böylece kendi tarzlarını oluşturdukları söylenebilir. Zecel şiirleri, zirvesini Arapçaya vakıf olmayan devlet yöneticilerinin olduğu Berberî kökenli Murâbitlar döneminde (1056-1147) yaygınlaşmıştır.⁷⁸

Kaynaklarda zecel şiirlerin mucidi olarak İbn Râşid ve Ahtal b. Nemâre isimleri zikredilir.⁷⁹ Fakat bu türde çığır açan ve Endülüs’e duyuran kişi, İbn Kuzmân’dır (ö. 555/1160). İbn Kuzmân için “Sokağın Sesi” (صوت في الطريق), zecelleri için de “Caddenin Kasideleri” (قصائد للشوارع) ifadesini kullanılmıştır. İbn Kuzmân’ı takip eden isim ise “İbn Kuzmân’ın Halifesi” şeklinde isimlendirilen Ebû Abdullah b. el-Hâc Mudğellîs’tir.⁸⁰

77 İbn Manzûr, *Lisânü’l-‘Arab*, 11/301-302; el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd el-Fârâbî, *es-Sihâh Tacu’l-Luğa ve Sihâhu’l-‘Arabiyye*, Thk. Ahmed ‘Abdulğafûr ‘Attâr, (Beyrût: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyin, 1987), 4/1715.

78 Muhammed ‘Abbâse, “el-Lehecât fi’l-Muvaşşahât ve’l-Ezcâli’l-Endelusiyye”, *Abdülhamîd İbn Bâdis Üniversitesi Mecelletu Havliyyâtü’l-Turâs*, Cezâyir, (9), 2009, 7-23; ‘Abdulaziz Muhammed ‘Îsâ, *el-Edebu’l-‘Arabî fi’l-Endelus*, (Kahire: Matba’atu’l-İstikâme, 1936), 175.

79 el-Hillî, Ebû’l-Berekât Safiyyuddîn Abdülazîz b. Serâyâ, *el-‘Âtlu’l-Hâlî ve’l-Murâhasu’l-Ğâlî (2.Baskı)*, Thk. Hüseyin Nassâr, (Kahire: Dâru’l-Kutub ve’l-Vesâiki’l-Kavmiyye, 2003), 6.

80 İhsân ‘Abbâs, *Târîhu’l-Edebi’l-Endelusi’Asru’l-Tavâif ve’l-Murâbitin (2. Baskı)*, (Ammân: Dâru’s-Şurûk, 1997), 206; Emilio García Gómez, *eş-Şi’ru’l-Endelusi (Bahs fi Tatavvurih ve Hasâisih) (2. Baskı)*, çev. Hüseyin Mu’nis, (Kahire: Mektebetu’n-Nahdati’l-Misriyye, 1956), 63.

İlk dönemlerde eğlence amacıyla söylenen ve daha çok gazel içerikli olan zeceller, sonraki dönemlerde çerçevesini genişletmiş ve hiciv, hikmet veya vaaz gibi konular dışındaki bütün temalarda nazmedilmişlerdir.⁸¹ Şekil ve kafiye bakımından neredeyse muvaşşahlarla aynıdır. Muvaşşah'tan ayıran en önemli özellikleri, harcelerin fasih dille yazılmış olması ve matla' bölümünün bulunmasıdır.⁸² Hristiyanlar, Endülüs'ü parça parça ele geçirirken zecellerin ayrılmaz bir parçası olan özel eğitilmiş kıyân kızlarını da Avrupa'ya götürmüşler ve böylece zecel şiirleri, kıyânlar aracılığıyla Avrupa'ya geçmiştir.⁸³

İbn Kuzmân'ın içerisinde İspanyolcaya ve Mağrib lehçesine ait kelimeler kullandığı, annesine seslenerek yorgunluğunu dile getirmiş olduğu zeceli şöyledir:⁸⁴

1- يَا مُطَرِّ بِنْ شَلْبَاطْ

2- تَنْ حَزِينُ تَنْ يَنَاطْ

3- تَمَرَا الْيَوْمَ وَشَطَّاطْ

4- لَمْ تَذُقْ فِيهِ غَيْرَ لَقِيهِ

1- Ey annem! Hadi gel, kurtar beni.

2- Bazen hüznümlüyüm bazen ıstırap çekiyorum.

3- Hergün sabahtan akşama kadar.

4- Bu günlerde bir küçük lokma dışında bir şey tatmadım.

Ebû Abdullah b. el-Hâc Mudğellîs'in tabiat tasviri yaptığı zeceli ise şöyledir:⁸⁵

1- ثَلَاثَ أَشْيَا فَالْبَسَاتِينِ لَسْ تَجْذُ فِي كُلِّ مَوْضِعٍ

2- النَسِيمَ وَالْخَضِرَ وَالطَّيْرَ شَمَّ وَاتَّنَزَّهَ وَاسْمَعُ

3- قَمَّ تَرَى النَسِيمَ يُوَلُّوْا وَالطَّيْرُ عَلَيْهِ تَغَرَّذُ

4- وَالثَّمَارُ تَنْتَرُّ جَوَاهِرُ فِي بَسَاطٍ مِنَ الزُّمُرُذُ

5- وَبِوَسْطِ الْمَرْجِ الْأَخْضَرِ سَقَى كَالسِّيفِ الْمَجْرُذُ

6- شَبِهَتْ بِالسِّيفِ لَمَّا شَقَّتْ الْغَدِيرَ مَدَرَّغُ

1- Bahçelerin üç şeyi vardır, onları her mekânda görecek değilsin.

2- Meltem, yeşillik ve kuşlar; kokla, gezin ve dinle.

3- Kalk! Meltemi uğulduyorken ve kuşları yukarıda şakırken gör.

4- Meyveler mücevherler zümrütün bolluğundan (serpilmesi) gibi serpilmiş.

81 İbn Hicce, Ebû'l-Mehâsin Takıyyüddîn el-Hamevî, *Bulûğu'l-Emel fî Fenni'z-Zecel*, Thk. Rızâ Muhsin el-Kurayşî, (Dimaşk: Menşûrâtü's-Sekâfe ve'l-İrşâdi'l-Kavmî, 1974), 128; Muhammed 'Abbâse, *el-Muvaşşahât ve'l-Ezcalu'l-Endelusiyye ve Eseruhâ fî Şi'ri'l-Trübâdûr*, (Mostegânim: Dâru Ummu'l-Kitâb), 2012, 136-161.

82 eş-Şek'a, *el-Edebu'l-Endelusi Mevdû'âtuh ve Funûnuh* (9. Baskı), 462.

83 Gülşen Erdal, "Endülüs Müzik Kültürünün Qiyan Kızları Aracılığı ile Ortaçağ Avrupasına Aktarımı", *Journal of Human Sciences*, Volume: 15, Issue: 4, Year: 2018, 1817-1826.

84 <https://www.aljarida.com/articles/1468450121979805900/> (Erişim Tarihi: 15.11.2021).

85 Muhammed 'Abbâse, *el-Muvaşşahât ve'l-Ezcalu'l-Endelusiyye ve Eseruhâ fî Şi'ri'l-Trübâdûr*, 143.

5- (Dere) çıplak kılıç gibi yeşil çimenliklerin ortasını sular.

6- Bir zırhlı gibi göleti koruduğu için kılıca benzer.

11. eş-Şi‘ru’l-Hurr (الشعر الحر)

Uzunlukları sabit olmayan tek şatırlar halinde, nazmedildiği aruz bahrine göre tef‘ile sayıları şatırdan şatıra değişebilen şiir türüdür.⁸⁶ Serbest şiirin (eş-Şi‘ru’l-Hurr) ilk örnekleri, 1930’lu yıllarda çeşitli dergi ve kitaplarda Ali Ahmed Bâkesîr (ö. 1969), Muhammed Ferîd Ebû Hadîd (ö. 1967), Mahmûd Hasen İsmâ‘îl (ö. 1977), Ürdünlü şair ‘Arrâr olarak bilinen Mustafa Vehbî et-Tâl (ö. 1949), Luvîs ‘İvad (ö. 1990), Bedî‘ Hakkî (ö. 2000) ve Ahmed Matlûb gibi isimler tarafından verilmeye başlanmıştır.⁸⁷ 1930’lu yıllardan 1950 yılına kadar birçok denemesi yapılan ve örnekleri verilen bu tür, eş-Şi‘ru’l-Mursel, en-Nazmu’l-Mursel, eş-Şi‘ru’l-Cedîd ve Şi‘ru’l-Tef‘ile gibi çeşitli isimlerle anılmıştır. Fakat 1950’li yıllardan sonra yaygın bir şekilde eş-Şi‘ru’l-Hurr yani serbest şiir olarak anılmaya başlanmıştır.⁸⁸

Bu türün resmi olarak kayıtlara geçmesi ve tanıtılması, Nazik el-Melâike’nin (ö. 2007) *Şazâya ve Ramâd* (شظايا ورماد/Kıymıklar ve Küller) isimli ikinci divanının yayınlanmasına yani 1949 yılına dayanmaktadır. Nâzik el-Melâike’yi takip eden isim ise 1950 yılında yayımlanan *Esâtîr* (أساطير/Efsaneler) isimli divanın sahibi Bedr Şâkir es-Seyyâb’dır (ö. 1964).⁸⁹

Bu türün ortaya çıkmasında ve edebiyat alanında yankı uyandırmasındaki sosyal, kültürel ve siyasi sebepler, çağdaşlaşma döneminde artan Doğu-Batı ilişkileri, dönemin şairlerinin kasidenin klasik yapısından sıyrılarak yeni bir tür arayışına girmek istemeleri, II. Dünya Savaşı sonrasında Doğu’da hissedilen Batı etkisi ve 1948 yılında meydana gelen Filistin trajedisinin müfekkirlere bıraktığı büyük tesir şeklinde sıralanabilir.⁹⁰

Realizm ve sembozlizmin karışımı şeklinde başlayan ve 1990’lı yıllara kadar büyük ilgi gören serbest şiirde *beyit üslubu* (iki mısra), *bir mısra üslubu*, *muvaşşah üslubu*, *serbest şiir üslubu* (tef‘ile sayıları değişkenlik gösteren üslup) ve *bend üslubu* olmak üzere beş farklı şekil kullanılmıştır. Birçok farklı temanın işlendiği serbest şiirler, nazmedildiği üsluba göre farklı kafiye şekilleri olan bu türün bazılarında remel, kâmil, hezec, recez, mütekârib, mütedârik, meczu’u vâfir ve muhalle’u’l-basît gibi aynı tef‘ilelerin tekrarından oluşan bir habir çeşidi kullanılırken bazılarında iki farklı bahir çeşidi kullanılmıştır.⁹¹

Nâzik el-Melâike, Bedr Şâkir es-Seyyâb, Bulend el-Haydarî (ö. 1996), Abdulvehhâb Beyâtî (ö. 1999), Salâh Abdussabûr (ö. 1981), Halil Hâvî (ö. 1982), Yûsuf el-Hâl (ö. 1987) ve Adonis

86 Receb Abdulvehhâb, *Funûnu ‘ş-Şi‘ri’l-‘Arabî ‘abre’l-‘Usûr*, (İstanbul: Akdem Publishing, 2020), 128.

87 Nevzat H. Yanık, “Nazik el-Melâike (1923-)”, *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, c. 6, Sayı: 36, 2006, 1-24.

88 Mustafa Râşid, *İstihâletu Tatbîki ‘ş-Şeri ‘atî’l-İslâmiyye*, (‘Ammân: Dâru’l-Yâsemîn, 2021), 78.

89 Selmâ el-Hadrâ’ el-Ceyyûsî, *el-İtticahât ve’l-Harekât fi ‘ş-Şi‘ri’l-‘Arabî’l-Hadis*, (Beyrût: Merkezu Dirâsâtî’l-Vahdeti’l-‘Arabiyye, 2001), 597.

90 el-Hadrâ’ el-Cuyûsî, *el-İtticahât ve’l-Harekât fi ‘ş-Şi‘ri’l-‘Arabî’l-Hadis*, 597; Ramazan Kazan, “Arap Edebiyatında Serbest Şiirin İlk Örneklerinden: Bedr Şâkir es-Seyyâb’ın “Unşûdetu’l-Matar/Yağmurun Türküsü” Adlı Şiiri”, *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Yıl: 2015/1, Sayı: 34, 47-74.

91 Detaylı bilgi için bkz. Nevzat H. Yanık, “Serbest Şiirin Nazım Ölçüsü”, *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, c. 8, Sayı: 41, 2008, 11-31.

adıyla bilinen Ali Ahmed Sa'îd, bu türün öncüleridir. Nâzîk el-Melâike'nin 1947'de Mısır'da baş gösteren kolera salgını için nazmetmiş olduğu ve bu türün başlangıcı olduğunu iddia ettiği “el-Kûlîrâ” (الكوليرا-Kolera) isimli şiirinin giriş kısmı şöyledir:⁹² (Mütêdârik)

- 1- سَكَنَ اللَّيْلُ
- 2- أَصْغَ إِلَى وَقْعِ صَدَى الْأَنْثَاثِ
- 3- فِي غُمُقِ الظِّلْمَةِ، تَحْتَ الصَّمْتِ، عَلَى الْأَمْوَاتِ
- 4- صَرَخَاتُ تَعْلُو، تَضْطَرِبُ
- 5- حَزَنٌ يَنْدَفِقُ، يَلْتَهَبُ
- 6- يَتَعَثَّرُ فِيهِ صَدَى الْأَهَاتِ
- 7- فِي كُلِّ فَوَادٍ غَلِيَانُ
- 8- فِي الْكُوخِ السَّاكِنِ أَحْزَانُ
- 9- فِي كُلِّ مَكَانٍ رَوْحٌ تَصْرُخُ فِي الظُّلُمَاتِ
- 10- فِي كُلِّ مَكَانٍ يَبْكِي صَوْتُ
- 11- هَذَا مَا قَدْ مَرَّقَهُ الْمَوْتُ
- 12- الْمَوْتُ الْمَوْتُ الْمَوْتُ

- 1- Gece çöktü
- 2- Kulak ver iniltilerin yankılanmasına
- 3- Derinliğinde karanlığın, hâkimiyetinde sessizliğin, ölümler sebebiyle
- 4- Çığlıklar yükseliyor, çalkalanıyor
- 5- Fıskırıyor hüznün, tutuşuyor
- 6- İniltilerin sadası geceyi sarıyor
- 7- Her yürekte bir haşlanma
- 8- Sakin gecekonduda hüznünler
- 9- Her yerde karanlıklarda bağırın bir ruh
- 10- Her yerde bir ses ağlıyor
- 11- İşte bu ölümün sebep olduğu şeydir
- 12- Ölüm, ölüm, ölüm.

12. Kasîdetu'n-Nesr (قصيدة النثر)

Günümüz Arap edebiyatında “kasîdetu'n-nesr” (düzyazı şiir) olarak isimlendirilen bu tür, amacı şiir olan fakat düzyazı şeklinde yazılan bir tarzdır.⁹³ Bu tür, Arap edebiyatında *kasîdetu'n-nesr* olarak isimlendirilmeden önce Mustafa Sâdık er-Râfî'î (ö. 1937), Huseyn 'Afîf (ö. 1979), Emîn er-Reyhânî (ö. 1940) ve Cibrân Halîl Cibrân (ö. 1931) gibi isimler tarafından eş-Şî'ru'n-Nesrî, *Kasîdetu'l-Mensûra*, *en-Nesru'l-Merkez* ve *en-Nesru'l-Meş'ûr* gibi çeşitli isimler ile anılmıştır.⁹⁴

Bu türün Arap edebiyatında *Kasîdetu'n-Nesr* olarak adlandırılması ise Adonis'in 1960 yılında *Mecelletu Şi'ri'l-Lübnâniyye* isimli derginin on dördüncü sayısında yayınlanan “*Kasîdetu'n-Nesr*” isimli makalesine dayanmaktadır. Adonis'in bu terimi seçmesinde kendisinden önce

92 <https://poetry.dctabudhabi.ae/#/diwan/poem/204776> (Erişim Tarihi: 27.11.2021)

93 Nurullah Yılmaz, *Modern Arap Şiirinde Yeni Bir Eğilim Kasîdetu'n Nesr*, (Erzurum: Fenomen Yayınları, 2017), 8.

94 Enîs el-Hürî el-Makdisî, *el-İtticâhâtü'l-Edebiyye fî'l-'Âlemi'l-'Arabî'l-Hadis (4. Baskı)*, (Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâîyin, 1967), 420.

Suzanne Bernard'ın (ö. 2007) Fransız dilinde aynı anlamda kullanmış olduğu *poème en prose* ifadesinin katkısı oldukça fazladır. Adonis'i takip eden veya destekleyen isim ise aynı yıl içerisinde "*Len*" isimli divanın mukaddimesinde kasîdetu'n-nesr hakkında geniş bilgi veren Unsî el-Hâcc'dır (ö. 2014).⁹⁵

Kasîdetu'n-nesr, Fransızların Mısır'ı işgal etmesiyle başlayan yenilikçi arayışlar gölgesinde filizlenen çeşitli şiir hareketleri ve Batı'nın Doğu üzerindeki tesiri gibi etkenlerden dolayı bir nevi klasik şiire başkaldırı mahiyetinde doğmuştur. Lirik, hikâye ve 'âdi olmak üzere üç çeşidi bulunan bu tür, yazım şekli ile "*Şiir mi yoksa nesir mi öncedir?*" gibi geçmişten beri süre gelen tartışmaların yeniden canlanmasına sebep olmuş ve bu türün kökeni *makâme* ve sûfîlerin kullanmış olduğu *şiiresel nesr* gibi türlere dayandırılmıştır.⁹⁶

Sürrealizm akımının hâkim olduğu bu türde vezin ve kafiyenin olmaması, manevi sanatlardan ziyade seci' içermesi, cümlelerin veya satır sonlarının istisnasız bir şekilde sakin olması, maksadının genelde kapalı olması, cümle öğelerin klasik tarzda kullanılan sıralamaya uymaması ve belli bir yazım şeklinin olmaması, kasîdetu'n-nesrin genel özellikleridir.⁹⁷

Bu türde öne çıkan isimler ise Adonis, Unsî el-Hâcc, Huseyn 'Afif, Cibrân İbrâhîm Cibrân (ö. 1994), Şevkî Ebû Şakrâ ve Yûsuf el-Hâl şeklinde sıralanabilir. Yûsuf el-Hâl'in *Son Akşam Yemeği*⁹⁸ isimli kasîdetu'n-nesr örneği şöyledir:⁹⁹

- 1- لنا الخمر والخبز، وليس معنا المعلم. جراحنا نهرٌ من الفضة.
- 2- في جدران العلوية شقوق عميقة. علي النوافذ ريح. في الباب طارقٌ من الليل.
- 3- ونحن نأكل ونشرب. جراحنا نهرٌ من الفضة.
- 4- العلوية تكاد تنهار. الريح تمرُّ النوافذ. الطارق يقتحم الباب.
- 5- نقول: لنأكل الآن ونشرب. إلهنا مات، فليكن لنا إله آخر. تعينا من الكلمة. وتاقت نفوسنا الي غباوة العرق.
- 6- ونقول: لتسقط العلوية وتهلك. والريح سترحمنا، والطارق سيجالسنا. جائعٌ هو الي الخبز، وظامئ الي عتيق الخمر.
- 7- ونقول: لعلَّ الطارق إلهنا الجديد وهذه الريح أزهارٌ شبيهة تفتحت في المجهل.
- 8- ونظل نأكل ونشرب، وليس معنا المعلم. جراحنا نهر من الفضة.
- 9- وعند صباح الديك، قليلون يشهدون لملكوت الأرض.

- 1- Ekmeğimiz ve şarabımız var. Üstadımız bizimle beraber değil. Yaramız gümüşten bir nehir.
- 2- Odanın duvarlarında derin yarıklar var. Pencerede bir rüzgâr var. Kapıda ise gecenin misafiri.
- 3- Bizler yiyip içeriz ve yaramız gümüşten bir nehir.
- 4- Oda neredeyse çökecek. Rüzgâr pencereleri parçalıyor. Gecenin misafiri zorla kapıdan içeri giriyor.

95 el-Ceyyûsî, *el-İlticahât ve'l-Harekât fî 'ş-Şi'ri'l-'Arabî'l-Hadîs*, 696-697.

96 el-Ceyyûsî, *el-İlticahât ve'l-Harekât fî 'ş-Şi'ri'l-'Arabî'l-Hadîs*, 686; Yılmaz, *Modern Arap Şiirinde Yeni Bir Eğilim Kasîdetu'n Nesr*, 14; Râbiḥ Mulûk, *Bunyetu Kasîdetu'n-Nesr ve İbdâlâtuhâ'l-Fenniyye*, (Doktora Tezi), Câmi'atu el-Cezâir, 2007-2008, 68.

97 Detaylı bilgi için bkz. Yılmaz, *Modern Arap Şiirinde Yeni Bir Eğilim Kasîdetu'n Nesr*, 48-51; İmân en-Nâsir, *Kasîdetu'n-Nesri'l-'Arabîyye et-Teğâyur ve'l-İhtilâf*, (Beyrût: Mektebetu Nûr, 2002), 57-67.

98 Hristiyanlık inanışına göre, Hz. İsa'nın tutuklandan bir gün önce havarileriyle beraber yediği son yemek anlamına gelmektedir.

99 Yûsuf el-Hâl, *el-A 'mâlu 'ş-Şi'riyyetu'l-Kâmile*, (Beyrût: Dâru'l-'Avde, 1979), 279.

- 5- *Diyoruz ki: biz şimdi yiyip içelim. İlâhımız öldü. Bizim başka bir İlâhımız olsun.*
 6- *Ve diyoruz ki: Oda yıkılsın ve yok olsun. Rüzgâr bize merhamet edecek ve gecenin misafiri bizimle dostluğunu sürdürecektir. O, ekmeğe aç ve şarabın eskisine susamış.*
 7- *Ve diyoruz ki: Belki de gecenin misafiri, yeni İlâhımızdır ve bu rüzgâr, bilinmeyenleri zamanla açıklayacak olan hoş çiçeklerdir.*
 8- *Yiyip içmeye devam ediyoruz, üstadımız bizimle beraber değil. Yaramız gümüştan bir nehir.*
 9- *Ve horoz öttüğünde, çok azı yeryüzünün saltanatına şahit oluyor.*

Sonuç

Arap Edebiyatında şiirin yeri ve ehemmiyeti oldukça büyüktür. Nazmedildikleri dönem hakkında çeşitli bilgiler sunan şiirler, içerisinde yaşanan topluma göre şekillenmiştir. Arap şiirinin ilk nüveleri şeklinde değerlendirilmesi mümkün olan *recez* ve *kasîd* türü şiirler, toplumla paralel bir şekilde zamanla gelişip *urcûze* ve *kasîdeye* dönüşmüş ve ilk dönemlerden bugüne kadar geçerliliklerini korumuşlardır. Vezin bakımından beyitleri birbirine uymayan kusurlu şiirler için ise *remel* ifadesi kullanılmıştır. *Remellerin* farklı bir tür değil, Câhiliye döneminde nazmedilen şiirlerden vezin bakımından kusurlu olanlar için kullanıldığı söylenebilir.

es-Silsile, *ed-Dübeýt*, *el-Kûma* ve *el-Kâne* ve *Kâne* gibi Abbasiler döneminde icat edilen farklı vezinlerle nazmedilen bu nazım türleri ise sonraki dönemlerde de kendilerine temsilciler bulsa da belli dönemlere özgü şiir türleri olarak kalmışlardır. Belli bir kitleye hitap etmiş olmaları ise bu durumun en önemli sebebi olabilir. Fakat *basît* bahriyle nazmedilen *el-Mevâliyâ* türü ise kısmî değişikliklere uğramış olsa da kendisini bir şarkı türü olarak bu güne taşımayı başarmıştır. Bu başarıda ise bu şiir türünde kullanılan bahrin ve içerisinde daha çok serzeniş içerikli duyguların ele alındığı temaların etkisi olabilir.

el-Muvaşşah ve *ez-Zecel* türü şiirler ise İslâm hakimiyeti süresince İber yarımadasında başka bir ifadeyle *Endülüs*'te kalan Müslümanlar gibi hüküm sürdüğü, sonrasında da farklı milletlere ilham kaynağı olduğu ve zamanla asimile olup bir anı hükmünde kalmışlardır. Ayrıca halk dilinde nazmedilen zecel türü şiirlerin fasih dille nazmedilen muvaşşah şiirlerine karşı bir tepki olarak ortaya çıktığı söylenebilir.

eş-Şi 'ru'l-Hurr ve *Kasîdetu'n-Nesr* gibi modern dönemin ürünleri olan bu türlerin kalıcılığı veya sürekliliği hakkında birşeyler söylemek henüz uygun olmayacaktır. Fakat her iki şiir türünün de 2000'li yıllardan önce zirvelerini yaşadığı bilinmesi gereken bir gerçektir. Ayrıca *Kasîdetu'n-Nesr* için daha fazla olmakla birlikte her iki tür için de edebî anlamda kabul veya red tartışmaları olmuş fakat her iki tür de kendisine önemli simaları temsilci edinmiştir.

Arap edebiyatında Câhiliyeden Modern döneme kadar kullanılan farklı nazım şekillerine bakıldığında *urcûze* ve *kasîdenin* Arap şiirinin omurgasını oluşturduğu, diğer türlerin ise belli bir döneme veya topluluğa özgü kaldığını söylemek yanlış olmayacaktır. Birkaçı istisna olmakla birlikte bütün türlerde tema ve şekil yönünden birçok benzerlik görülmektedir. Bu türleri birbirinden ayırt etmede kullanılacak en iyi yöntem ise şiirlerin nazmında kullanılan vezin ve kafiye şeklidir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Çıkar Çatışması: Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek: Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest: The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support: The author declared that this study has received no financial support.

Kaynakça/References

- ‘Abbās, İhsân. *Târîhu ‘l-Edebi ‘l-Endelusî ‘Asru ‘l-Tavâif ve ‘l-Murâbitîn (2. Baskı)*. Ammân: Dâru’ş-Şurûk, 1997.
- *Târîhu ‘l-Edebi ‘l-Endelusî ‘Asru ‘l-Tavâif ve ‘l-Murâbitîn (2. Baskı)*. Ammân: Dâru’ş-Şurûk, 1997.
- ‘Abbâse, Muhammed. “el-Lehecât fî ‘l-Muvaşşahât ve ‘l-Ezcâlî ‘l-Endelusiyye”. *Abdülhamîd İbn Bâdis Üniversitesi Mecelletu Havliyyâtî ‘l-Turâs*. Cezâyir, (9), 2009, 7-23.
- *el-Muvaşşahât ve ‘l-Ezcâlî ‘l-Endelusiyye ve Eseruhâ fî Şi ‘ri ‘l- Trûbâdûr*. Mostegânim: Dâru Ummu ‘l-Kitâb, 2012.
- ‘Abdulazîz b. ‘Abdulcelîl. *el-Musikâ ‘l-Endelusiyyetu ‘l-Mağribiyye*. ‘Kuveyt: ‘Alema ‘l-Ma’rife, 1988.
- ‘Abîdî, Cemâl Necm. *er-Recez Neş ‘etuh ve Eşheru Şu ‘arâih*. Bağdât: Matba’atu ‘l-Edîb, 1969.
- ‘Atîk, ‘Abdulazîz. *el-Edebu ‘l-‘Arabî fî ‘l-Endelus (2. Baskı)*. Beyrût: Dâru’n-Nahdati ‘l-‘Arabiyye, 1976.
- Abdulvehhâb, Receb. *Funûnu ‘ş-Şi ‘ri ‘l-‘Arabî ‘abre ‘l- ‘Usûr*. İstanbul: Akdem Publishing, 2020.
- el-Ahfeş el-Evsat. Ebû ‘l-Hasen Saîd b. Mes’ade, *Kitâbu ‘l-Kavâfî*. Thk. Ahmed Râtîb en-Neffâh. Kâhire: Dâru ‘l-Emâne, 1974.
- Bakırcı, Selami ve Kenan Demirayak. *Arap Dili Grameri Tarihi (Başlangıçtan Günümüze)*. Erzurum: Fen-Edebiyat Fakültesi Yayınları, 2001.
- Ceviz, Nurettin ve Diğerleri. *Yedi Askı Arap Edebiyatının Harikaları*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2013.
- el-Ceyyûsî, Selmâ el-Hadrâ. *el-İtticahât ve ‘l-Harekât fî ‘ş-Şi ‘ri ‘l- ‘Arabî ‘l-Hadîs*. Beyrût: Merkezu Dirâsâtî ‘l-Vahdeti ‘l-‘Arabiyye, 2001.
- el-Cumahî, İbn Sellâm. *Tabakâtu Fuhûli ‘ş-Şu ‘arâ’*. Thk. Mahmûd Muhammed Şâkir. 2 Cilt, Cidde: Dâru ‘l-Medenî, t.y..
- Çetin, Nihad M. *Eski Arap Şiiri*. İstanbul: Kapı Yayınları, 2011, 59.
- Dâhir, Abdülkerîm Ahmed. “er-Recez fî ‘l-Asri ‘l-Câhilî”. Yüksek Lisans Tezi. Câmi’âtu Haleb, 2009.
- Dayf, Şevki. *‘Asru ‘d-Düvel ve ‘l-İmârât eş-Şâm*. Kâhire: Dâru ‘l-Me’ârif, 1990.
- *Târîhu ‘l-Edebi ‘l- ‘Arabî-I el- ‘Asru ‘l-Câhilî (11. Baskı)*. Kâhire: Dâru ‘l-Me’ârif, 1960.
- Demirayak, Kenan. *Abbâsî Edebiyatı Tarihi*. Erzurum: Şafak Yayınları, 1998, 18-64
- *Arap Edebiyatı Tarihi Osmanlı Dönemi (Mısır ve Bilâdu ‘ş-Şâm Bölgesi) (922-1217/1516-1802)*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2015.
- *Arap Edebiyatı Tarihi-I Cahiliye Dönemi*, Erzurum: Fenomen Yayınları, 2009, 114-115.
- Ebû Nasr, İsmâil b. Hammâd el-Fârâbî. *es-Sihâh Tacu ‘l-Luğa ve Sihâhu ‘l- ‘Arabiyye*. Thk. Ahmed ‘Abdulğafûr ‘Attâr. 7 Cilt, Beyrût: Dâru ‘l-‘İlm li ‘l-Melâyîn, 1987.
- Ekinci, İsmail. “Arap Şiirinde Urcûze Geleneği ve Râciz Halîl Mutrân’ın Erâciz’i”. *Şarkiyat*. 12 / 4 (Aralık 2020): 1166-1182.

- Elmalı, Hüseyin. “Kaside”. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2001, 24/562-564.
- Erdal, Gülşen. “Endülüslük Müzik Kültürünün Qıyan Kızları Aracılığı ile Ortaçağ Avrupasına Aktarımı”. *Journal of Human Sciences*. Volume: 15, Issue: 4, Year: 2018, 1817-1826.
- el-Fâhûrî, Hannâ. *el-Câmi ‘fî Târîhi’l-Edebi’l-‘Arabî (el-Edebu’l-Kadîm) (1. Baskı)*. Beyrût: Dâru’l-Cil, 1986.
- Ferrûh, Ömer. *Târîhu’l-Edebi’l-‘Arabî (4. Baskı)*. 2 Cilt, Beyrût: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1981.
- el-Fîrûzâbâdî, Ebû’t-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya’kûb b. Muhammed. *el-Kâmûsu’l-Muhît*. Thk. Enis Muhammed eş-Şâmî ve Zekerîyyâ Câbir Ahmed. Kâhire: Dâru’l-Hadîs, 2008.
- Goldziher, İgnace. *Klasik Arap Literatürü (2. Baskı)*. Çev. Rahmi Er-Azmi Yüksel, Ankara: Vadi Yayınları, 2012.
- Gómez, Emilio García. *eş-Şi’ru’l-Endelusî (Bahs fî Tatavvurih ve Hasâisih)(2. Baskı)*. Çev. Hüseyin Mu’nis. Kâhire: Mektebetu’n-Nahdati’l-Mısıriyye, 1956.
- Hafâcî, Muhammed ‘Abdilmun’im. *Âdâbu’l-‘Arabîyye fî’l-‘Asri’l-‘Abbâsî el-Evvel*. Beyrût: Dâru’l-Cil, 1992.
- el-Hâl, Yûsuf. *el-A ‘mâlu’ş-Şi’riyyetu’l-Kâmile*. Beyrût: Dâru’l-‘Avde, 1979.
- el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh. *Mu ‘cemü’l-Udebâ’ İrşâdu’l-Erîb ilâ Ma ‘rifeti’l-Edîb*. Thk. İhsân Abbâs. 7 Cilt, Beyrût: Dâru’l-Ğarbi’l-İslâmî, 1993.
- el-Hâşimî, Ahmed. *Mizânu’z-Zeheb fî Sînâ’âtî Şi’ri’l-‘Arab*. Kâhire: Mektebetu’l-Âdâb, 1997.
- el-Hillî, Ebû’l-Berekât Safiyyüddîn Abdülazîz b. Serâyâ. *el-‘Âtlu’l-Hâlî ve’l-Murahasu’l-Ğâlî (2.Baskı)*. Thk. Hüseyin Nassâr, Kâhire: Dâru’l-Kutub ve’l-Vesâiki’l-Kavmiyye, 2003.
- Houtsma, Martijn Theodoor ve Diğerleri. *Mücezu Dâireti’l-Me ‘ârif ve’l-İslâmiyye*. 20 Cilt, Kâhire: Merkezu’ş-Şârîka li’l-İbdâ’i’l-Fikrî, 1998.
- İbn Bessâm eş-Şenterînî, Ebû’l-Hasen Alî. *ez-Zehîra fî Mehâsini Ehli’l-Cezîra*. Thk. İhsân ‘Abbâs, 16 Cilt, Beyrût: Dâru’s-Sekâfe, 1997.
- İbn Hicce, Ebû’l-Mehâsin Takıyyüddîn el-Hamevî. *Bulûğu’l-Emel fî Fenni’z-Zecel*. Thk. Rızâ Muhsin el-Kurayşî. Dimaşk: Menşûrâtü’s-Sekâfe ve’l-İrşâdi’l-Kavmî, 1974.
- İbn Manzûr, Ebû’l-Fadl Cemâlüddîn Muhammed b. Mükerrrem. *Lisânü’l-‘Arab*. Thk. Ahmed Fâris. c.I-XV, Beyrût: Dâru Sâdır, h. 1400.
- İbn Reşîk el-Kayrevânî. *el-‘Umde fî Mehâsini’ş-Şi’r ve Âdâbih*. 2 Cilt, Kâhire: Matba’atu Emin Hindîyye, 1965.
- İbnü’l-Fârîz, Ebû Hafs (Ebû’l-Kâsım) Şerefüddîn Ömer. *Divânu İbni’l-Fârîz*. Beyrût: Dâru Sâdır, t.y..
- İbnü’l-Hatîb, Ebû Abdillâh zü’l-vizâreteyn Lisânüddîn Muhammed b. Abdillâh b. Saîd es-Selmânî el-Endelüsî. *Ceyşu’t-Tevşih*. Thk. Hilâl Nâcî-Muhammed Mâzûr. Tûnus: Matba’atu’l-Menâr, t.y..
- ‘Înânî, Muhammed Zekerîyyâ. *el-Muvaşşahâtu’l-Endelusiyye*. Kuveyt: ‘Alemlü’l-Ma’rife, 1980.
- ‘Îsâ, ‘Abdulaziz Muhammed. *el-Edebu’l-‘Arabî fî’l-Endelus*. Kâhire: Matba’atu’l-İstikâme, 1936.
- Kazan, Ramazan. “Arap Edebiyatında Serbest Şiirin İlk Örneklerinden: Bedr Şâkir es-Seyyâb’ın “Unşûdetu’l-Matar /Yağmurun Türküsü” Adlı Şiiri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*. Yıl: 2015/1, Sayı: 34, 47-74.
- el-Makdisî, Enis el-Hûrî. *el-İtticâhâtu’l-Edebiyye fî’l-‘Âlemi’l-‘Arabî’l-Hadîs (4. Baskı)*. Beyrût: Dâru’l-‘İlm li’l-Melâyîn, 1967.
- el-Merzûbânî, Ebû Ubeydillâh Muhammed b. İmrân b. Mûsâ. *el-Muvaşşah*. Thk. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. Beyrût: Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, 1995.
- Mulûk, Râbiḥ, “Bunyetu Kasîdetu’n-Nesr ve İbdâlâtuhâ’l-Fenniyye”. (Doktora Tezi). Câmî’atu el-Cezâir, 2007-2008.

- en-Nâsir, İmân. *Kasidetu'n-Nesri'l-'Arabiyye et-Teğâyur ve'l-Ihtilâf*. Beyrût: Mektebetu Nûr, 2002.
- Öztürk, Mürsel. "Rubâî". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2008, 35/176-177.
- Râşid, Mustafa. *İstihâletu Tatbiki's-Şeri'ati'l-İslâmiyye*. 'Ammân: Dâru'l-Yâsemîn, 2021, 78.
- eş-Şek'a Mustafa Muhammed. *el-Edebu'l-Endelusi Mevdû'âtuh ve Funûnuh (9. Baskı)*. Beyrût: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1997.
- et-Tebrîzî, Ebû Zekerîyyâ, Yahya b. Ali. *Şerhu Kasâidi'l-'Aşr*. Dımaşk: İdâretu't-Tibâ'i'l-Muniriyye, h. 1352.
- Tuzcu, Kemal. "Endülüs Muvaşşahları ve Harceler". *DTCF Dergisi*. 56. 1, 2016, 79-99.
- *Arap Şiirinde Muvaşşah (IX-XV. Yüzyıllar Arası)*. Ankara: Tiydem Yayıncılık, 2011.
- Üstün, Mahmut. *Endülüs Edebiyatı Benî Ahmer/Nasrîler Dönemi*. İstanbul: Hikmetevi, 2021.
- Ya'kûb, İmîl Bedî'. *el-Mu'cemu'l-Mufasssal fî 'İlmi'l-'Arûz ve'l-Kâfiye ve Funûni's-Şi'r*. Beyrût: Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, 1991.
- Yahyâvî, Reşid. *eş-Şi'riyyetu'l-'Arabiyye el-Envâ' ve'l-Eğrâd*. Mağrib: İfrikiyâ's-Şark, 1991.
- Yanık, Nevzat H. "Nazik el-Melaïke (1923-)". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. c. 6, Sayı: 36, 2006, 1-24.
- "Serbest Şiirin Nazım Ölçüsü". *Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 8/41, 2008, 11-31.
- Yılmaz, Nurullah. *Modern Arap Şiirinde Yeni Bir Eğilim Kasidetu'n Nesr*. Erzurum: Fenomen Yayınları, 2017.
- ez-Zebîdî, Ebû'l-Feyd Muhammed el-Murtadâ. *Tâcu'l-Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs (2. Baskı)*. Thk. 'Abdusselam Muhammed Hârûn. 40 Cilt, Kuveyt: Matba'atu Hukûmeti'l-Kuveyt 1994.
- ez-Zevzenî, Ebû Abdullah el-Huseyn b. Ahmed. *Şerhu Mu'allakati's-Seb'*. Kâhire: Dâru'l-'Alemiyye, 1993.
- <https://poetry.dctabudhabi.ae/#/diwan/poem/204776> (Erişim Tarihi: 27.11.2021).
- <https://www.aljarida.com/articles/1468450121979805900/> (Erişim Tarihi: 15.11.2021).